

LA BÍBLIA EN LLENGUA VULGAR EN ELS PAÏSOS CATALANS DESPRÉS DE L'AUTORITZACIÓ EMESA PER LA INQUISICIÓ

per Joan BONET I BALTA

I. EL PERMÍS INQUISITORIAL DE L'ANY 1790 DESPRÉS DE LA PROHIBICIÓ SECULAR DE LA BÍBLIA EN LLENGUA VULGAR

La lectura directa de la Sagrada Escripura en llengües vulgars fou una pràctica habitual en el poble cristià durant els temps de la lenta transformació del llatí en diversificats llenguatges populars. Primerament, el Concili de Tolosa (a. 1229), en la seva condemnaició dels albigesos, i, després, el rei Jaume el Conqueridor, amb el «saludable consell» del nostre episcopat reunit a Tarragona, publicà una Constitució (7-II-1233) emesa per la seva cúria reial, amb la declaració decisiva que ningú no podia posseir llibres sagrats *in romancio*, i aquell qui, sia clergue o laic, en tingués algun exemplar, havia de remetre'l, dins el termini de vuit dies, al bisbe del lloc per tal de fer-lo cremar, i així s'alliberava de la sospita d'heretgia. L'aplicació d'aquestes disposicions equivalgué a la lenta desaparició de les bibliïes catalanes existents i, sobretot, posà grans dificultats per a la publicació de noves traduccions bíbliques en segles posteriors¹. Si

1. Existeix una documentació tradicional bibliogràfica sobre el procés històric seguit per la Bíblia en la nostra llengua vulgar i l'actual subsistència de textos catalans antics. Heus ací una breu referència: N. D'OLWER, *La Bíblia Catalana*, a *La Revista* (Barcelona) de 16-XII-1919; J. GUDIOL i CUNILL, *Una antiga traducció catalana dels quatre Evangelis*, Introducció, Vic 1910; J. L. VILLANUEVA, *De la lección de la Sagrada Escritura en lenguas vulgares*, cap. 1, Valencia 1791; M. AGUILÓ FUSTÉ, *Catálogo de obras en lengua catalana*, Madrid 1923; R. FOULCHE-DELBOSC, *La Bible en catalan*. Comunicació al «Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana», pàg. 338-340. Les aportacions més actuals sobre la bibliografia de les antigues Bíbliïes

bé l'Església repetia les justificacions que havien congriat aquesta actitud prohibitiva, no existí una acceptació unànime, sobretot entre els escripturistes de l'època; ells ens deixaren traduccions fragmentàries i la pròpia Bíblia de Bonifaci Ferrer, impresa a València, i que en l'última pàgina, en «The Hispanic Society of America», porta com a colofó i damunt del gravat de l'esmentat traductor la data de 1478².

Fou en les primeres dècades del segle XVI que la necessitat de la Bíblia en llengua vulgar fou reivindicada agosaradament per Erasme i la seva escola, que la presentava com una exigència per a assolir una religiositat fecunda del poble. L'escola humanista mantingué a Europa, i concretament al nostre país, apologies i vives controvèrsies sobre aquest tema i, també, sobre altres aspectes complementaris que ofería la paraula de Déu en la influència pastoral sobre les masses populars. Bataillon ha escrit aquesta frase definidora de la realitat proselitista d'aquella escola: «Tothom tenia fam insaciable d'aquella veritat evangèlica transportada en el llenguatge erasmíà prohibit»³.

Aquesta efervescència humanista tenia en el camp religiós i cultural altres repercussions doctrinals que, sobretot en aquells moments de la gran crisi protestant, afectaven radicalment la vigilància magisterial de l'Església. Hi hagué una intervenció severíssima de Pau IV (a. 1559), amb un catàleg de llibres prohibits publicat per «Decret de la Santa Romana i Universal Inquisició». Amb la mateixa duresa amb què hi són vedats els llibres que contenen errors, doctrines escandaloses o sospitoses, etc., es tracten les bibles traduïdes en llengua vulgar que «de cap manera no poden ésser impreses, llegides o posseïdes sense llicència escrita del Sant Ofici...». Espanya tingué seguidament una rigorosa aplicació general del decret romà per part de l'inquisidor Ferran Valdés. L'autor Jaume Riera ha publicat recentment (a. 1976) un important estudi on explica com Jeroni Conques, erasmíà de València, autor d'una

catalanes són: G. CAMPS, *Cinc-cents anys de la primera edició catalana de la Bíblia*; J. PERARNAU, *Aportació al tema de les traduccions bíbliques catalanes medievals*, a *Revista Catalana de Teologia* 3 (1978) 3-16 i 17-97 respectivament.

2. *The Hispanic Society of America*, Museum and Library Collections, Fotografia de l'última pàgina i text comentari, pàg. 373-374.

3. M. BATAILLON, *Erasmo y España. Estudios sobre la vida espiritual del siglo XVI*, vol. II. Index analític sobre el tema, Mèxic - Buenos Aires 1950.

traducció catalana del Llibre de Job, que edità, havia estat víctima de l'esmentat decret de Pau IV⁴.

Pocs anys després, el Concili de Trento, reformador vàlid en tants aspectes, en la seva sessió IV (8-IV-1546) féu un decret sobre «l'edició i ús dels Llibres Sagrats». Alertava sobre l'abús interpretatiu de l'Escriptura i la necessitat de fixar unes lleis en les quals es prohibissin altres sentits d'interpretació diferents dels tradicionals de l'Església, i «estableix i declara que aquesta mateixa antiga i vulgata edició aprovada en l'Església amb el llarg ús de tants segles, sigui tinguda per autèntica en les públiques lliçons, disputes, sermons i exposicions». En aquell moment no s'establí una disposició directa sobre les edicions bíbliques en llengua vulgar. Poc temps després del Concili, Pius IV, en una butlla (24-III-1564), manà la publicació d'un Índex de llibres prohibits, elaborat durant el Concili, amb un complement de deu Regles generals. La Regla IV diu: «Que consta per experiència que quan es permet que tothom llegeixi els Llibres Sagrats en llengua vulgar, per la temeritat dels homes en segueix més dany que profit... Cal tenir en compte el judici del Bisbe o de l'Inquisidor perquè, amb consell del Rector o del Confessor, sigui permesa la lectura de la Bíblia traduïda en llengua vulgar per autors catòlics a aquells qui judiquessin que d'aquesta lectura no vindria dany sinó augment de fe i pietat, i que aquesta llicència l'obtinguessin per escrit». Estableix diverses sancions condemnatòries «als fidels lectors, llibreters que l'expandeixen i als regulars, si no obtenen la llicència del seu superior»⁵.

Amb l'establiment de la Regla IV subsistiren les anteriors polèmiques que dividien els autors escripturistes en actituds molt apassionades. Un nou element amplificà la polèmica: la declaració tridentina sobre el reconeixement com a «autèntica» de la Vulgata, que imposava una penosa restricció als treballs d'investigació sobre els textos sagrats originals i, també, calia trobar l'extensió i el significat de l'esmentada paraula. Aquest tema portà a la presó a Fra Lluís de León per les seves cèlebres proposicions, tal com ens explica àmpliament Bordoy Torrents, un dels precursors de l'actual renai-

4. J. CONQUES, *Llibre de Job. Versió del segle XVI*. Edició a cura de Jaume Riera i Sans, Barcelona 1976.

5. J. L. VILLANUEVA, *De la lección de la Sagrada Escritura en lenguas vulgares*, cap. II, València 1791, pàg. 22-26.

xença bíblica catalana⁶. Els mateixos que, anteriorment al Concili tridentí, defensaren la «vulgarització» de la Bíblia, ara lluitaran contra aquells qui acceptaven la Regla IV com un article de fe. De nou foren acusats d'heretges i reus de la Inquisició perquè aspiraven a l'autorització bíblica en llengua vulgar com un punt d'una nova disciplina eclesiàstica. El mateix magisteri papal, sobre aquest punt, anà oscil·lant en el curs dels anys. Si bé Sixt V encara restringeix més la Regla IV prenent els poders als bisbes i inquisidors per donar-los sols al Sant Ofici romà, els seus successors Gregori XIII i Climent VIII intervingueren en l'autorització de la Bíblia en llengua polonesa, i Innocenci XII retornava els poders als bisbes i inquisidors amb la restauració íntegra de la Regla IV. El llarg procés contradictori, polèmic i tolerant arreu de l'Europa catòlica, condicionava l'actitud romana; davant de moltes transgressions clares de l'esmentada Regla, la resposta romana era la tolerància del silenci. És cert que molts dels qui lluitaven aferrissadament i amb sacrifici contra la Regla IV eren els mateixos que pressionaven a Roma i obtenien l'evolució romana cap a la permissió de la Bíblia en llengua vulgar. Històricament, podem acoblar aquests defensors a unes escoles de projecció europea que, també al nostre país, vivien, es relacionaven i actuaven unides. Eren els qui preconitzaven els principis jansenistes d'una restauració religiosa de reforma moral i institucional segons l'esperit de l'Església primitiva, i la Il·lustració que defensava la Bíblia en llengua vulgar com a element de promoció cultural, el brillant representant de la qual, Jovellanos, deia «que debiera leerse por todos y a todas horas ... como código de vida cristiana»⁷. La Il·lustració tenia com a base de bel·ligerància la força política del seu regalisme. Totes dues escoles tenien en comú una voluntat de promoció pastoralista de retorn a les Escripures. S'hi reproduïen actituds i conceptes d'aquells antics defensors de la Bíblia en llengua vulgar en l'època de l'erasmisme. Aquesta perspectiva d'unió històrica pot trobar-se en una afirmació síntesi de Joseph Lortz: «Erasmé era un autèntic representant de la Il·lustració. La

6. P. M. BORDOY TORRENTS, *Aplech de Estudis Bíblics y orientals*, Barcelona 1901, pàgs. 5-27.

7. G. M. DE JOVELLANOS, *Obras de...*, B.A.E., vol. 46, Madrid 1963, pàg. 277. Pel sentit «il·lustrat» que té la restauració escripturista en llengua vulgar, vegeu J. SARRAILH, *La España Ilustrada de la segunda mitad del siglo XVIII*, Mèxic 1957, pàg. 673 ss. i A. MESTRE, *Ilustración y Reforma de la Iglesia*, València 1968, pàg. 451-453.

Il·lustració és igual en el segle XV que en el segle XVIII»⁸. Quan, més endavant, a final del segle XVIII, en el nostre país es farà la publicació d'una nova Regla que obrirà el camí definitiu per a l'existència i l'expansió de les bibles populars, veurem ajuntades les dues escoles, la jansenista i la regalista, les quals procuraran l'existència, la defensa i l'expandiment d'aquelles bibles.

Benet XIV publicà un decret de la Congregació de l'Índex (13-VII-1757) que anul·lava la Regla IV anterior i autoritzava ja «aquelles traduccions dels Llibres Sagrats que fossin aprovades per la Seu Apostòlica o publicades amb notes dels Sants Pares i Doctors Catòlics». Més tard, Pius VI acceptava i felicitava amb un Breu (17-II-1778) l'amic seu Antoni Martini, per la traducció que havia fet del Nou Testament al toscà. Espanya serà l'únic país catòlic on subsistirà encara la prohibició⁹. Definitivament, l'inquisidor general espanyol Felip Bertran, valencià, llavors bisbe de Salamanca, il·lustrat i jansenista, publicà un edicte que establia la facultat de llegir les traduccions vulgars de la Sagrada Escripura. Aquest edicte, promulgat segons uns historiadors el 26-XII-1782, i segons uns altres el 7-I-1783, havia de completar-se amb un nou Índex que el mateix bisbe Bertran preparava amb un equip de col·laboradors, entre els quals el seu deixeble Villanueva. La seva mort (1-XII-1783) allargà la realització del seu projecte amb conflictes d'escola, però, definitivament, aquest decret de Bertran quedà reproduït com a Regla V del «Índice último de los Libros prohibidos...» publicat a Madrid (1790), pel seu successor com a Inquisidor general, Agustín Rubin de Cevallos. Heus ací la Regla V que tindrà, durant els segles XVIII i XIX, la força legislativa que regirà les futures edicions bíbliques en llengua vulgar: «Regla V. Habiéndose meditado y reflexionado mucho el contenido de la Regla V del Índice Expurgativo antiguo, por la que con justísimas causas que ocurrían al tiempo de su formación, se prohibió la impresión y lectura de las versiones a Lengua Vulgar de los Libros Sagrados, con más extensión que la que comprende la Regla IV del Índice del Concilio (cuyas causas han cesado ya por la variedad de los tiempos), y considerando por otra parte la utilidad

8. J. LORTZ, *Historia de la Iglesia*, Madrid 1962, pàg. 388.

9. NICOLAU D'OLWER, en l'estudi esmentat, interpreta aquesta tardança de vint-i-cinc anys abans d'aplicar-se a Espanya el decret de Benet XIV, amb aquest concepte ben progressista: «seguia la celtibèrica intransigència augurant un mal pervindre a la unitat catòlica si eren complides les disposicions de Roma» (pàg. 343).

que puede seguirse a los Fieles de la instrucción que ofrecen muchas Obras y Versiones del texto Sagrado, que hasta ahora se han mirado como comprendidos en dicha Regla V: se declara deberse entender que está reducida a los términos precisos de la IV del Índice del Concilio, con la declaración que dió a ella la Sagrada Congregación en 13 de Junio de 1757, aprobada por la Santidad de Benedicto XIV de feliz recordación, y prácticamente autorizada por N.S.P. Pío VI, en el elogio y recomendación que hace en Breve de 17 de Marzo de 1778 de la traducción hecha en lengua toscana por el sabio autor Antonio Martini. Y en esta conformidad, se permiten las versiones de la Biblia en lengua vulgar con tal que sean aprobadas por la Silla Apostólica, o dadas a luz por autores Católicos con Anotaciones de los Santos Padres de la Iglesia, o Doctores Católicos, que remuevan todo peligro de mala inteligencia: pero sin que se entienda levantada dicha prohibición respecto de aquellas traducciones en que falten las sobredichas circunstancias»¹⁰.

Posteriorment, ni en disposicions romanes, ni en decrets de la Inquisició espanyola mentre subsistí i, després, en les disposicions episcopals, com també en ordenacions civils, no tingué modificació l'anterior Regla V. Així consta en l'Índex de llibres prohibits aprovat l'any 1878 pel Cardenal Guisasola¹¹.

II. DUES PUBLICACIONS BÍBLIQUES A VALÈNCIA DESPRÉS DE LA REGLA V

Entre el Decret de l'Inquisidor Bertran i la publicació de la Regla V, de Rubin de Ceballos, ja existiren publicacions fragmentàries en llengua vulgar. Esmentem, per l'enorme difusió que, després de publicada a Madrid, tingué en les terres catalanes, *Los Santos Evangelios* d'Anselm Petite¹². Fou editada l'any 1785 i, posteriorment, hi hagué més d'un centenar de reimpressions per tot

10. A. RUBEN DE CEVALLOS, *Índice de los libros prohibidos y mandados expurgar para todos los reynos y señorios del católico Rey de las Españas el Señor Don Carlos IV... formado y arreglado... por mandato del Exmo. Sr. D. ... Inquisidor General*, Madrid 1790, pàgs. XVII-XVIII.

11. *Índice de los libros prohibidos por el Santo Oficio de la Inquisición Española desde su primer decreto hasta el último, que expidió en 29 mayo de 1819, y por los Rdos. Obispos españoles desde esta fecha hasta fin de diciembre de 1872 por el Dr. León Carbonero y Sol*, Madrid 1873.

12. A. PETITE, *Los Santos Evangelios, traducidos al castellano, con notas sacadas de los Santos Padres y expositores sagrados por el P. ...*, Madrid 1788.

Espanya. Té un gran interès, molt justificat, per l'oportunisme de prevenció, contra acusacions, el seu llarg pròleg amb una extensa explicació històrica i doctrinal sobre els textos bíblics en llengua vulgar.

Però voldríem aportar algunes dades que donen una dimensió apassionada, per la seva rapidesa i circumstàncies, a l'oportunitat pastoral de la Regla V, el 1790. La publicació, a València, l'any següent, dels deu volums que apareixeran successivament fins el 1793, de la primera Bíblia catòlica moderna, en castellà, de l'escolapi P. Felipe Scio de San Miguel¹³. El pare Scio explica en la seva «Advertencia» preliminar les circumstàncies que el dugueren a començar la seva traducció de la Bíblia, l'any 1780. Subsistia la prohibició, quan el rei Carles III li demanà que elaborés una traducció de la Bíblia per a la casa reial, principalment per a l'ús dels prínceps dels quals ell era preceptor. També explica les contradiccions viscudes en arribar el moment de les censure i correccions, i quan la pròpia revista francesa jansenita «Nouvelles ecclesiastiques» (6-III-1786) airejà que ben aviat es publicaria a Espanya la Bíblia traduïda per primera vegada en llengua vulgar i al servei de la família reial¹⁴. La publicació d'aquesta Bíblia rebia la protecció fins i tot de l'Inquisidor general, el bisbe Bertran. Ell mateix, després de nomenar una junta oficial de revisió, composta per experts escripturistes, personalment escrigué en nom del rei al seu amic Lassala, bisbe de Solsona¹⁵, per demanar-li l'estudi i el judici personal de l'obra del P. Scio. Més endavant, en parlar de la gran personalitat de Lassala, ampliarem aquest aspecte important de la seva autoritat en la matèria.

Així mateix, volem subratllar la rapidesa -1791- en la publicació editada a València, de la més vigorosa, polemica i documentada apologia en defensa de la necessitat que el poble cristià posseís la Bíblia en llengua vulgar. Aquesta apologia fou escrita pel «Codificador del Sant Ofici», el canonge Joaquín Lorenzo Villanueva¹⁶. És un tractat escripturístic de beligerant oportunisme pastoral en l'èpo-

13. F. SCIO DE SAN MIGUEL, *La Biblia vulgata latina traducida en español y anotada conforme al sentido de los Santos Padres y expositores católicos por el P. ...*, València 1791-93, 10 vols.

14. É. APPOLIS, *Les jansénistes espagnols*, Bordeaux 1966, pàg. 104.

15. D. FELIU, *Oración fúnebre a la venerable memoria de Fr. Rafael Lassala y Locela, obispo de Solsona, dixo R.P.*, Tarragona 1792, pàg. 22-23.

16. J. L. VILLANUEVA, *De la lección de la Sagrada Escritura en lenguas vulgares*, València 1791.

ca, i malgrat que Menéndez Pelayo no tingués en gaire estima l'autor, el defineix de «sólido, ortodoxo y eruditísimo»¹⁷. És una raonada i exhaustivament documentada justificació del decret del seu protector, l'inquisidor Bertran, ambdós valencians, i és una cobertura doctrinal del primer volum bíblic del P. Scio. És important de conèixer la valenta confessió feta per Villanueva sobre l'intent que cerca en la seva obra. Aquestes són paraules escrites al seu pròleg: «Obra sin duda llena de dificultad, y no ajena de peligro. La dificultad nace de la delicadeza de la materia, y de la conexión que tiene con muchos puntos de la antigua disciplina Eclesiástica; el peligro, de ser la primera que de este asunto se publica en España después de restituida al pueblo la facultad de leer la Escritura. Añádese a esto el ser materia en que todos creen tener voto, aun cuando no tengan la doctrina que para ello era menester»¹⁸. Ell parla de l'actitud de la Inquisició tot justificant-la. Li reconeix potestat definidora per rebutjar el mal passat i assenyalar un bé futur pastoral que calia ésser acceptat per tothom.

Volem subratllar una nova matisació sobre aquell moment transcendental en l'autorització bíblica popular. Cal recordar les paraules d'Erasme sobre les justificacions que donava en defensa de la llengua vulgar quan dedicava a Carles V la seva paràfrasi de l'Evangeli segons sant Mateu: «Cèsar —deia— no és un doctor de l'Evangeli: és un campió»¹⁹. Erasme volia insistentment posar l'Evangeli a l'abast de tothom i per això, enfront de tants enemics, cercava la protecció del jove Carles, com el braç secular defensor de l'ortodòxia. Així mateix, ara no ens ha de sorprendre que com a capçalera de la Bíblia de Scio hi hagi la dedicatòria «Al Príncipe de Asturias» i que Villanueva es cobreixi amb una llarga ofrena al regalista «Conde de Floridablanca, primer Secretario de Estado». Scio subscriuria les paraules de Villanueva quan diu a Floridablanca: «La licencia de leer la Sagrada Escritura en lenguas vulgares... ha llenado de alegría a toda la Nación, generalmente; podrían, no obstante, algunos, preocupados a favor de la costumbre contraria, intimidar al pueblo

17. M. MENÉNDEZ PELAYO, *Historia de los Heterodoxos españoles*, Madrid 1930, pàg. 226.

18. J. L. VILLANUEVA, o. c., pròleg.

19. M. BATAILLON, *Erasmo y España*, Mèxic-Buenos Aires 1950, pàg. 157.

para que no se aproveche de este bien... Dígnese pues V.E. honrar con su patrocinio esta Obra tan conforme a su espíritu...». Pocs anys més tard, el canonge de Barcelona Fèlix Torres i Amat, quan voldrà publicar la traducció de la segona Bíblia catòlica castellana, elaborada a la nostra ciutat durant deu anys enmig de grans dificultats, s'haurà d'acollir primer a la protecció de Carles IV i, després, a la de Ferran VII. Tanmateix, tots els darrers guanys escripturístics obtinguts eren fruit de la convergència entre un esperit jansenista bel·ligerant i progressista orientat a aconseguir un gran bé pastoral i un «despotisme regalista» que acceptava la Bíblia com un guany «il·lustrat» del poble cristià.

III. TESTIMONIS DE LA IGNORÀNCIA BÍBLICA EXISTENT: LA JERARQUIA CATALANA I JOVELLANOS

La secular prohibició dels textos sagrats en llengua vulgar tingué com a dolorosa repercussió una ignorància bíblica, tant en el clergat com en el poble fidel.

Esmentarem breument uns textos eloqüents i planyívols de les dues autoritats cimeres que durant alguns anys regiren els bisbats de Tarragona i Barcelona.

De l'arquebisbe Francesc Armanyà de Tarragona (1718-1803) trobem aquestes expressions descriptives d'una realitat sacerdotal lamentable: «¿Y qué diremos de los sacerdotes? ¿Tendrá lugar en algunos la queja del Apóstol San Pablo: que debiendo ser maestros de los demás, necesitan ellos mismos que se les enseñen los primeros elementos de nuestra fe? ¿Se verificará en nuestros tiempos la triste sentencia del Profeta Isaías: que aun los pastores ignoran lo que todos deben saber? ¿Y se juzgará digno sacerdote de la religión cristiana el que se contenta con una superficial noticia del catecismo vulgar, sin profundizar en su doctrina más que un rústico, sin abrir el Santo Evangelio, sin haber meditado jamás los Divinos oráculos? Porque no podemos negar por nuestra desgracia que muchos enteramente abandonaron el estudio de la Sagrada Escritura. ¿Qué confusión para los que aspiran al sublime oficio de Presbítero, de Confesor, de Párroco sin haber saludado la Biblia!»²⁰.

20. F. ARMANYÀ, *Pastoral I en que se demuestra la infalible verdad de la Religión Christiana: y se promueve la debida instrucción en su doctrina*, Tarragona 1794, pàgs. 124-125, 127.

El bisbe de Barcelona, Josep Climent (1706-1781), el gran reformador, lamenta aquesta ignorància del clergat en el següent text on es contrasta tot el pes de la seva responsabilitat episcopal enfront d'aquest malastre existent a la seva diòcesi: «Fuera de esto (lo digo temblando), soy sucesor de San Paciano, legado de Jesu-Christo, para tratar y ajustar la paz de mis feligreses con Dios; y siendo los demás Predicadores subdelegados o substitutos mios, debo responder de su desempeño... procurar su instrucción... quiero certificarme de sus suficiencias; muchos jóvenes, apenas se ordenan, sin ningún estudio, sin haber leído la Sagrada Escritura, y aun sin saber quantas son las Epistolas de San Pablo, cuya ignorancia es muy culpable y vergonzosa en cualquier cristiano, se meten a Predicadores de la Divina Palabra»²¹.

D'aquests prelats hem notat en textos reveladors llurs reaccions davant aquesta lamentable realitat. Als bisbes Climent i Armanyà, unirem, més endavant, altres representants de la il·lustració cristiana de l'època per tal de comprovar com tots ells no estigueren solament adolorits davant el mal, sinó que desplegaren positivament un esforç dinàmic que aconseguí el fruit d'una ascensió formativa en el clergat i en el poble cristià. La presència bíblica fecundadora de veritat cristiana en la predicació del clergat i, sobretot, la permissió inquisitorial de la Bíblia en llengua vulgar oberta al poble fidel seran dues victòries esclatants dels esforços convergents d'aquells benemèrits eclesiàstics vuitcentistes.

Tampoc no hem d'oblidar que el poble fidel principalment tenia accés a l'Escriptura mitjançant les lectures bíbliques de la missa celebrada en llatí, llenguatge no entenedor. La majoria de catecismes, petits manuals d'ensenyament religiós, eren més aviat codis de principis morals que no un promptuari de veritats de fe amb la Bíblia com a base inspiradora. En el segle XVIII, el poble també s'iniciava en els coneixements de l'Escriptura, sobretot del Nou Testament, a través d'unes expressions religioses que tenien com a base els actes devocionals i unes representacions teatrals al temple o la plaça, on els misteris del naixement i la passió i mort de Crist, i altres escenes de l'Escriptura, aplegaven grans multituds. La nostra literatura reli-

21. *Los seis libros de la retórica eclesiástica... por V. Luis de Granada*. Pastoral preliminar sobre la restauració de la predicació, escrita pel bisbe Josep Climent, Barcelona 1770, pàg. 33.

giosa popular té un seguit molt nombrós de temes i textos d'aquestes manifestacions^{21bis}.

Ara bé, com que aquestes manifestacions tenien una base religiosa popular, tant en la seva concepció com en la realització i captació de l'interès col·lectiu, oferiren, en el temps, la degradació d'obrir-se a unes desviacions lamentables de superstició, folklorisme, fanatisme, etc. que s'incrustaren com vivències deformadores del poble cristià. L'episcopat filojansenista i il·lustrat, gairebé majoritaris al segle XVIII, perquè tenien en la seva norma pastoral el rigorisme contra el laxisme i la veritat bíblica com a base d'autenticitat en l'expressió de la fe cristiana, aixecaren una pressió de vigilància i d'austeritat en el camp devocional, en el cantoral religiós popular i en les representacions bíbliques. Els bisbes Climent, Armanyà, Lassala, Veyan, Díaz Valdés, etc., a Catalunya, intervingueren amb pastorals i en els decrets de visita als pobles amb l'intent de remoure la ignorància, base de les desviacions. En l'aspecte concret de les representacions populars de l'anomenada «Passió i mort de Ntre. Senyor Jesucrist», tenim recollits sols del segle XIX una vintena de documents eclesiàstics condemnatoris o reguladors sobre interpolacions o altres defectes deformatius del que fou text primitiu acceptable.

Hem de puntualitzar que l'episcopat d'aquella època, amb aquest intervencionisme pastoral contra la ignorància i la deformació religiosa, expressada en múltiples formes, estigué acompanyat pels corrents autoritaris de la cultura il·lustrada del temps. Aquest text de Jovellanos serà un complement testimonial i il·lustratiu de les desviacions esmentades. Diu: «Algunas veces estas representaciones se confunden con el culto eclesiástico... En medio de los mejores progresos de nuestra dramática, se conservó esta supersticiosa costumbre hasta nuestros días, en que los llamados autos sacramentales fueron abolidos del todo... Y sin duda lo fueron con razón, porque el velo de la piedad que los recomendó en su origen, no bastaba ya a cubrir, en tiempo de más ilustración, las necedades e indecencias que malos poetas y peores farsantes introdujeron en ellos, con tanto

^{21bis}. El testimoni històric d'aquesta realitat religiosa el trobem en les *Obres Completes* de M. MILÀ I FONTANALS (vols. 6-8), en el *Catálogo de obras en Lengua Catalana* de J. AGUILÓ I FUSTER (secció Teologia-Bellas Artes) i en la *Història de la Literatura Catalana* de M. DE RIQUER - A. COMAS (vol.4).

desdoro de la santidad de su objeto como de la dignidad de los cuerpos que los veían y toleraban»²².

IV. CREADORS DE LA PROMOCIÓ PASTORAL ESCRIPTURISTA DEL SEGLE XVIII

Heus ací un text síntesi que explica exactament una realitat històrica del segle XVIII existent ja abans de la promulgació de la Regla V i relatiu a la presència bíblica en la nostra vida religiosa col·lectiva. Pertany a un llibre d'història, important i actual, que presenta una visió admirablement vertebrada i documentada que abasta el procés doctrinal i les incidències del catolicisme al llarg del segle de les llums. Així descriu la situació bíblica, en el seu aspecte pastoral, durant el segle XVIII: «La espiritualidad católica no se alimenta más que de una forma indirecta de la Escritura; el fiel no está ni mucho menos obligado a una lectura asidua del Antiguo y del Nuevo Testamento, de los que no conoce más que unos cuantos fragmentos digeridos de antemano en el contexto de la liturgia, preservada a su vez de toda curiosidad inoportuna gracias al velo de la lengua latina. Para los clérigos, el runruneo del breviario pone sordina sobre la actualidad de la lectura bíblica, absorbida dentro el inmenso aparato de la institución religiosa. La fidelidad cristiana pone en juego elementos muy diversos, entre los cuales desempeñan un papel preponderante la sumisión a la autoridad y el respeto a la tradición. Por este motivo aparece la nueva hermenéutica»²³. Aquesta vida bíblica esmorteïda queda redimida per l'aparició d'una «nova hermenèutica» vigorosa, que serà diversa en cada nació enfront de les diferents situacions pastorals existents. Els personatges rellevants que presentarem tindran tots ells una voluntat «proforística», o sigui desig de proposar el valor dels textos sagrats segons les situacions i exigències espirituals i culturals de tothom. Veurem l'Escriptura presentada en diferents plans per tal d'aconseguir la seva millor i més activa presència en la vida cristiana.

22. G. M. DE JOVELLANOS, *Memoria para el arreglo de la policía de los espectáculos y diversiones públicas y sobre su origen en España*, B.A.E. vol. 46, Madrid 1963, pàg. 288.

23. G. GUSDORF, *La consciencia cristiana en el siglo de las luces*, Estella 1977, pàgs. 289-290.

1. *JOSEP FORMIGUERA: La suplència del punt doctrinal per l'homília evangèlica en la missa*

Josep Formiguera és autor d'un llibre català molt vigorós²⁴, imprès en primera edició l'any 1718, presentat amb aquesta divisa paulina: «Que no me'n dono vergonya de l'Evangeli». Més tard, aquest llibre del rector de Tàrraga, fou reeditat i traduït al castellà. L'última edició catalana té la data de 1844, i la castellana, de 1899.

En la introducció dedicada al «lector» explica les diferents metodologies emprades pels bisbes catalans per a aconseguir per part del poble fidel el coneixement de les veritats cristianes: examen de doctrina previ a la confessió dels penitents; explicar, segons el Concili Tridentí, després de la lectura de l'Evangeli de tots els diumenges, un punt de doctrina cristiana; editar un catecisme «en estil vulgar» que tingués assenyalada la lliçó de la lectura després de l'Evangeli, etc. «No obstant, que en dita pràctica del catecisme romà, es dona bastant instrucció de tota la doctrina christiana, desitjarien altres prelats veure compost un llibre que essent pràctica del catecisme romà, fos també explicació dels Evangelis de totes les Dominicas de l'any, ab doctrina corresponent y proporcionada a la contextura de l'Evangeli, apareixent la que de esta manera seria la llisso mes grave, mes ben rebuda del poble, major fruit y lo alivio dels parrocos. La Santa Sinode solsonense, celebrada en los anys 1703 tracta de aquest assumpte, y resolgué la composició d'aquest llibre; y que tots los parrocos del bisbat, haguessen de llegir en sas parroquias ab veu clara i inteligible en la solemnitat de la Missa després de l'Evangeli la llissó al peu de la lletra així com estaria en dit llibre. La execució de esta obra fou per dit Sinode a mi recomenada... passà mon prelat a manarme compongués aquest llibre en que quedés desampeñada la Santa intenció del Sinode».

Té novetat l'explicació de l'Evangeli amb l'intent de complementar un punt de doctrina. Recordem que el punt doctrinal venia manat pel Concili de Trento. Formiguera, acomplint el desig del Sinode de Solsona, dóna la primacia a l'Evangeli. També ens sorprèn la confessió de l'autor: «No he volgut ilustrar esta obra ab autoritats dels sants pares... majorment perque dificultin la llissó y mes embarçan

24. J. FORMIGUERA, *Alivio de pastores y past de ovelles, ab llissó doctrinal sobre els Evangelis de las Dominicas de tot l'any...*, Barcelona 1818, pàg.: Al lector.

la intelligència, solament he volgut usar algunas autoritats de la Sagrada Escripura, per tenir ellas gran força y eficacia per a la persuasió». Cal afegir, igualment, que en tots els comentaris, molt realistes, hi ha abundància de textos bíblics aplicats adequadament i, aquests textos, sempre són donats, sense excepció, en català contra la pràctica de l'època que els oferia en llatí i la majoria de vegades sense traducció. Volem subratllar la importància de l'afirmació de Formiguera que el llibre «interpreta la intenció del Sínode».

Creiem que el rector Formiguera havia viscut una transformació pastoral, en els criteris i en l'estil de predicació, puix que quan l'any 1700 predicà l'oració fúnebre amb motiu de la mort del rei Carles II, emprà una forma de predicació diametralment oposada amb tots els vicis airejats en el «Fra Gerundio» com l'expressió més rebutjable de la predicació sagrada. Alexandre Galí, que en el seu llibre²⁵ estudia les característiques socials i eclesiàstiques del segle XVIII, reproduïx llargs fragments del discurs de Formiguera i, entre d'altres vituperis a la seva oratòria, diu que és un «recull de nicieses», i el col·loca entre «els oradors de fúria hiperbòlica que no podien tenir aturador».

2. BALDIRI REXACH: *La Bíblia en l'escola*

Recentment, l'obra pedagògica de mossèn Baldiri Rexach, rector de Sant Martí d'Ollers, ha estat valorada per diverses raons. En primer lloc hom n'ha ressaltat la seva pregonia catalanitat. Així mateix, també s'ha remarcat «una notable influència francesa, en especial de Charles Rollin, rector de la Universitat de París, jansenista i autor, amb tendències semblants de renovació, d'un 'Traité d'Etudes' del qual Rexach algunes vegades tradueix íntegrament»²⁶. Afegim: al costat de Rollin, han estat esmentats com a influents en l'obra de Rexach, Nicole, Bossuet, Feijoo, etc. Hom situa Rexach en l'escola jansenita, no tant per la discutida problemàtica teològica característica d'aquesta escola, com per les tendències pedagògiques i moralitzants que expressa en la seva obra.

25. A. GALÍ, *Rafel d'Amat i de Cortada, baró de Maldà*, Barcelona 1953, pàg. 209.

26. S. MARQUÈS, *Recuperant el passat: el nou manuscrit de Baldiri Rexach*, article a l'«Avui», Barcelona 27-VIII-1978.

El llibre de Baldiri Rexach²⁷ troba un comentari general i admirable en *Història de la Literatura Catalana*²⁸, pel que fa al seu valor pedagògic dins la seva època i, també, com a valor literari catalanesc en el camp de la nostra cultura.

Ací, solament ens fixarem en els aspectes bíblics que Rexach situa a la seva obra com a valors pedagògics a tenir en compte. Diu: «Y porque los mestres comuns y dels Pobles aldeans (per amor dels quals principalment se ha treballat esta obra) pujan fer bona elecció dels llibres llatins que deuen fer traduir a sos Deixebles los advertech que en París... en el carrer de Sant Jaume ha fet compondrer dos llibrets que son de grandissima utilitat per los Minyons que comensan a estudiar la llengua llatina. Lo primer de estos llibrets es compost de las historias de la Sagrada Escripura, v. gr. de Abel, Joseph, Tobias, etc. ... seria molt convenient ferlos imprimir aquí en nostra Patria.» Més endavant, creu que a més d'aquest llibre «procurin á possehir per ells y sos Deixebles un llibret que conté tot lo testament nou, vull dir lo Evangeli dels quatre Evangelistas, los actes dels Apostols, las Epistolas de Sant Pau, etc.». De passada assenyala als sacerdots, que en aquella època actuaven com a mestres als poblets petits a més de regir-hi com a rector, que «lo que es conté en est llibret es de suma utilitat per un Eclesiástich, singularment lo que se conté en el Sagrat Evangeli, porque ell ha de ser la norma y pauta de la vida de un Eclesiástich, ell es per los sagrats ordres, y deu ser per sas obras viva imatge i substitut de Jesu-Crist»²⁹.

Quan Rexach dedica moltes pàgines al procediment pedagògic per l'ensenyament del llatí, hi trobem sempre subjacent l'amor proselitista —com diu— d'una Escripura que llavors sols es trobava en llengua llatina. Amb més voluntat de promoció cultural bíblica diu que: «Es molt convenient que los homens desde sa puerícia sien donats a la lectura dels llibres eloquents», i presenta «els llibres de la Sagrada Escripura, los quals son un jardí ameno de tot género de

27. B. REXACH, *Instruccions per la ensenyansa de Minyons, escrites per lo Reverent... Ohra utilissima per la instrucció dels Minyons i descans dels Mestres... dedicada a Deu Nostre Senyor*. Reimprès a Girona, s.d. Palau situa aquesta reedició entre 1800/1825. La Censura té la data de 1748.

28. M. DE RIQUER I A. COMAS, *Història de la Literatura Catalana*, vol. 4, Barcelona 1964, pàgs. 510-515.

29. B. REXACH, o. c., pàgs. 45-46.

flors». També descriu, en bella apologia, les gracialitats que ell troba en els llibres sagrats³⁰.

Hem esmentat la declaració d'«autenticitat» de la Vulgata llatina feta pel Concili. En la proposta següent, Rexach mostra una actitud jansenista i il·lustrada segons l'època en què vivia, sobretot quan ell, simple rector i mestre d'un poblet, no és qui hauria de prendre iniciatives de tanta projecció. En el capítol «De la Ciència de la llengua», Rexach aconsella els seus alumnes que es traslladin a centres d'estudis superiors: «es molt convenient saber la llengua grega... per entendre perfectament molts textos de la Sagrada Escripura del Nou Testament que foren escrits en grech... Per la mateixa raho convé que los theolegs escriptuaris tingan inteligencia de la llengua hebrea, perque en esta llengua nos ha parlat lo Esperit Sant en las Sagradas Escripuras de Testament vell; y en el Testament nou, los Sagrats Escripors son plens de hebrehismes, es a dir, de modos de parlar que no se poden ben explicar sens saber la llengua hebrea». Seguidament Rexach aconsella la lectura dels comentaristes dels llibres sagrats³¹.

3. GREGORI MAYANS: *La Bíblia com «Il·lustració» cristiana*

Antoni Mestre, prestigiós historiador valencià, apunta una dada que assenyalava l'origen de la vocació escripturista de Mayans: «La lectura de Arias Montano despertó en Mayans profundo interés por conocer los problemas bíblicos, y sobre todo, la doctrina moral contenida en la Sagrada Escritura. Decide, por lo tanto, comprar todas las obras del célebre escripturista.» La fidelitat amb el pensament d'Arias Montano es concreta en aquests fragments d'una carta de Mayans a Burriel: «Arias Montano lo tengo por hombre no de uno, sino de muchos siglos... por su meditación continua de las Divinas letras, ingenio penetrantísimo, conocimiento perfectísimo de varias lenguas y ciencias. No será canonizado, pero la Iglesia Católica hace memoria de él el día de todos los santos»³². Mayans quedà vinculat, a través d'Arias Montano, a una tradició biblista,

30. B. REXACH, o. c., pàgs. 55-58.

31. B. REXACH, o. c., pàgs. 303-304.

32. A. MESTRE, *Ilustración y Reforma de la Iglesia*, vol. 1, València 1968, pàg. 397.

herència que venia de l'erasmisme segons l'afirmació de Bataillon: «Y uno de esos grandes hombres que transmite a la época siguiente una parte de la herencia de Erasmo es Arias Montano»³³. Arribats a aquest punt, hem volgut detallar aquesta correlació entre Mayans i Arias Montano per tal de poder abastar d'on venia el bagatge històric de culte a l'Escriptura que Mayans transmeté a la seva escola valenciana: Climent, Bertran, Lassala, Pérez Bayer, Villanueva, etc. foren alguns dels seus més prestigiosos deixebles³⁴.

Per tal de recollir més exactament, en una síntesi, el treball de Mayans en el camp bíblic, hem de recórrer de nou al seu biògraf: «Mayans siguió, respecto a la Sagrada Escritura, una doble línea: 1) Fomento de los estudios bíblicos en plan técnico y científico, 2) Fomento de la lectura de la Sagrada Escritura como fuente de formación espiritual y moral»³⁵. Les seves propostes concretes de renovació escripturista foren inicialment en el camp universitari: creació de càtedres d'Escriptura per al Vell i el Nou Testament; explanació d'una metodologia expositiva; coneixement perfecte de les llengües hebrea i grega, amb interès i proposta de professorat i gramàtiques especialitzades; recerca dels principis morals derivats de l'estudi escripturístic, que podien estendre's cap al poble fidel a través d'una predicació renovadora i unes pràctiques pietoses d'ascètica austera, etc.

En la vida i l'obra de Mayans trobem dues iniciatives que varen tenir una irradiació fecunda en la història de la seva època. Per una banda, Mayans és l'autor de l'«Orador Christiano»³⁶, una de les seves primeres obres. Proposa que haurien d'existir «Academias de Oratoria» en les quals assistirien «hombres zelosos y eloquentes que dirigiesen a los que deseasen instruirse en la Eloquencia Christiana»³⁷. En el pensament de Mayans aquestes acadèmies es conceben com a centres generals d'expandiment de cultura humanista. Afegeix: «Convendria que en dichas Academias hubiese lección de

33. M. BATAILLON, *Erasmo y España, estudios sobre la historia espiritual del siglo XVI*, Mèxic 1950, vol. 2, pàg. 356.

34. J. SAUGNIEUX, *Les jansenistes et le renouveau de la predication dans l'Espagne de la seconde moitié du XVIIIème Siècle*, Lyon 1976, pàg. 159-162.

35. A. MESTRE, o. c., vol. 1, pàg. 326 i ss.

36. G. MAYANS, *El Orador Christiano ideado en tres dialogos*, València 1786.

37. G. MAYANS, o. c., pàg. 28.

Escritura, no como la que se usa en las Universidades..., que se leyese el texto, que se explicase sencillamente en el sentido literal..., sin más erudición que la que sea necesaria, i essa alegada con gran brevedad y claridad: i con este methodo se passaria en un año casi toda la Sagrada Escritura... Principalmente se avria de poner un gran estudio en los Salmos, Libros Sapienciales i Testamento Nuevo»³⁸. Mayans mateix, anys després de la creació de les Acadèmies, en una carta a Burriel ens dóna la dimensió de llur eficàcia: «Pero sepa V. Rña. que mas ha de 20 años, en la Universidad de Valencia, empecé a aficionar algunos amigos míos a la lectura de los mejores intérpretes i chronólogos de las Divinas Letras y que ahora en nada pienso mas que en el estudio de ellas i ojalá que pudiese infundir esta mi afición en todos los estudiosos»³⁹.

Per altra banda, tot el llibre de l'«Orador Christiano» fa una presentació agudament realista de la predicació de l'època: «da poco fruto»; «la predicación para muchos es ingenioso modo de vivir»; «se hace alarde de ingenio, acomodando las Divinas Escrituras a los propios caprichos»; «su estilo es tan apartado del natural modo de hablar, afectado, ridículo, y nada persuasivo, que es lo peor», etc. Mayans enfoca totes les seves propostes amb la divisa primordial que la sagrada predicació ha de trobar en l'Escriptura tota la base de la veritat per proclamar. Heus ací un curt i imperfecte esquema del procés del bon predicador, segons la seva alta pedagogia: «Me he resuelto yo a bosquejar la idea que tengo del Orador Christiano ... Yo intento facilitar que se predique a Jesucristo ... Piense, pues, el Predicador y hágase cargo, de que en la Iglesia de Dios no ai ministerio mas noble que la predicación del Evangelio ... Yo amonesto al orador, que si quiere serlo, estudie, medite i trabaje con el mayor conato: hoi muchos no estudian, ni meditan i hablan de repente ... Algunos se entretienen en declarar palabras Escolasticas que pudieran excusar usando de otras mas claras; porque decir que no las ai es pobreza de ingenio y de lenguaje... que dejen para las Catedras? A lo menos es cierto, que usar los terminos de las Facultades fuera de ellas, es nota de pedantismo ... Primeramente, pues, se ha de mascar el libro del Señor, digo la Sagrada Escritura; donde está su Palabra y después se ha de predicar y publicar la

38. G. MAYANS, *o. c.*, pàg. 46.

39. A. MESTRE, *o. c.*, vol. I, pàg. 330.

verdad ... En fin todo lo que se halla en las Escrituras es bueno, santo, útil. Pero lo que mas se avria de notar, y el principal fondo de enseñanza avria de consistir, en advertir las verdades, assi especulativas de convencimiento de Dios y de nosotros, como las practicas que nos dan los medios de regular las costumbres ... Huya el orador de afectar que se halla la prueba de todo en la Sagrada Escritura: vicio que hoi reina mucho en España»^{39 bis}.

És una veritat certificada per la història que Mayans exercí un mestratge en l'època. El mateix Mayans, que visqué vuitanta-dos anys, pogué presenciar l'expansió viva del seu ideari de catolicisme il·lustrat. Fixant-nos només en l'aspecte concret del personal fervor escripturista irradiat en el seu temps —amb la concisió necessària—, presentarem la silueta de proselitisme bíblic d'alguns dels seus millors deixebles.

4. JOSEP CLIMENT: *La Bíblia en la defensa modelica de l'Església primitiva i en la predicació renovada*

Tenim escrita una glosa històrica breu sobre l'«herència» de Climent, bisbe de Barcelona, a través d'una posterior «escola climentina», entorn de la primacia escripturista assignada en les seves iniciatives pastorals. Aquestes notes que segueixen volen ésser complementàries⁴⁰.

Puntualitzem tres empreses del bisbe Climent que signifiquen la utilització bíblica com a fonament entranyable en la pastoral formativa del clergat i del poble fidel.

a) *El catecisme «Sentencias tretas de la Sagrada Escritura» (a.1769)*

Aquest llibret⁴¹ respon a una necessitat formativa quan el bisbe Climent va crear les 10 escoles gratuïtes a Barcelona i, també, al

39 bis. G. MAYANS, o. c. Els conceptes successius d'aquest procés definitori es troben en les pp. XVI 5, 237, 19, 45, 353.

40. J. BONET, *Introducció i cloenda* de l'obra *El obispo de Barcelona Josep Climent i Avinent*, del Dr. Francesc Tort i Mitjans, Barcelona 1978, pp. 12-14.

41. *Sentencias tretas de la Sagrada Escritura, traducidas en lengua castellana y catalana y estampadas por a ensenyanza dels Noys de las Escuelas del Bisbat de Barcelona*, Barcelona, s. d.

repartiment de textos que prodigava quan en les visites pastorals ensenyava i preguntava en les escoles dels pobles. Consta que abans de compondre'l havia cercat orientacions i material pedagògic de les «petites escoles» jansenistes de França. El biògraf i secretari de Climent ens explica així la intervenció del bisbe en l'elaboració del catecisme: «La colección de sentencias de la Sagrada Escritura no solo la debemos a su encargo, sino también a su trabajo»⁴². La llicència civil per a fer la impressió d'aquest llibret porta la data de 1769. Es feren, en vida del prelat, moltíssimes edicions bilingües i, també, separades en català i castellà. Recull 179 sentències escripturistes, sense comentaris, i cadascuna porta el capítol i versicle del llibre on correspon. Són glossats aquests conceptes: temor i amor a Déu, al pròxim, als pares, al treball...; virtuts de prudència, obediència, temperància, paciència, penitència; «horror» a la mentida, al pecat, a la maledicència...; observància de la llei de Déu... La forma de presentació no admet cap comparança amb els nostres catecismes tradicionals, si bé és semblant a un exemplar francès «Maximes de l'Ancien et le Nouveau Testament» que posseïm⁴³. L'autor és el pedagog jansenista Rollin, que anteriorment hem trobat en l'obra de mossèn Rexach.

Hom pot explicar-se l'ordre d'ensenyament d'aquest catecisme bíblic amb la lectura d'una nota de Villanueva, on diu, entre d'altres coses, que la Doctrina Cristiana es donava al catecumenat mitjançant la lectura d'un fragment de l'Escriptura «no según el orden que guardaba la Iglesia..., sino al arbitrio del Cathequista, a cuyo cargo corría la lección»⁴⁴.

b) «*Las costumbres de los Israelitas*» de Fleury (a. 1769)

Fleury era conegut, admirat i seguit entusiàsticament en els medis il·lustrats i jansenistes de València. Mayans, en el seu «Orador Christiano», fa un elogi del llibre de Fleury⁴⁵. Manuel Martínez

42. F. AMAT, *Elogio histórico del Ilmo. Don Josep Climent... para ilustración de la oración fúnebre...*, Barcelona 1781, pàg. 70.

43. *Maximes de l'Ancien et Nouveau Testament*, par Rollin, Paris 1828.

44. J. L. VILLANUEVA, *De la lección de la Sagrada Escritura en lenguas vulgares*, València 1791, pàg. 178.

45. C. FLEURY, *Las costumbres de los israelitas*, Barcelona² 1769. Fa d'introducció del volum un llarg escrit del bisbe Josep Climent, que té pretensió de Pastoral, donada a Barcelona, el 26-III-1769.

Pinjarron, eclesiàstic erudit de Madrid, aconsellat pel seu amic Mayans, l'havia traduït al castellà del seu original francès. Per l'amistat i el mestratge de Mayans, Climent conegué l'obra i va sentir-se atret —com ell explica— per la personalitat i tota la producció escrita de Fleury. En la mort de Felip V, Climent, que pronuncià la «Oración fúnebre» per aquest rei, esmentà Fleury, que havia estat mestre d'aquell i, entre altres llargs elogis, diu d'ell: «Tuvo por Maestro el varon mas insigne, el hombre mas a proposito que pudiera hallarse en muchos siglos»⁴⁶.

Climent quedà força sorprès quan s'assabentà que la primera edició de mil cinc-cents exemplars de l'obra de Fleury encara no s'havia esgotat després de trenta anys d'haver-se publicat, malgrat que «en muchos siglos no se ha escrito obra mas universalmente provechosa para el Christiano de todas las edades, sexo y condiciones». Emprèn, però, la segona edició de l'obra tot introduint-hi perfeccionaments. El llibre comprèn tres parts: 1) descripció de la vida dels Patriarques; 2) descendència, religió, lleis de govern i reis israelians; i 3) història dels jueus, amb l'exili, l'alliberament i l'estat posterior. La nova edició de Fleury va presentada per un escrit en forma de Pastoral on justifica la reimpressió i la voluntat de «daros a conocer el merito del autor y de su Obra»⁴⁷. Aquesta Pastoral i aquella que més tard encapçalarà la «Rhetorica Ecclesiastica» del P. Granada, són els dos documents fonamentals per a penetrar bona part del pensament doctrinal del prelat. Les seves paraules són un paral·lelisme llarg i realista entre els costums religiosos i morals actuals i els de l'Església primitiva, a la vegada que són una lloança del perfeccionament modèlic d'aquesta darrera. El seu entusiasme pel llibre de Fleury arriba a aquesta recomanació als seminaristes: «Os aconsejamos que no os contenteis con leer este libro, una, dos o tres veces; deveis leerlo continuamente y estudiarlo hasta tomarlo de memoria como un catecismo practico moral». Així mateix, el bisbe Climent defineix aquesta obra com «especialmente provechosa para los que quieren leer y entender los Sagrados Libros, pudiendo con

46. J. CLIMENT, *Oración fúnebre que en las Exequias que a... Don Felipe V... hizo en la noble Castellon de la Plana el dia trece de setiembre de 1746...*, València, s. d., pp. 11-12.

47. Els incisos de la Pastoral de Climent ací reproduïts són trets directament d'un exemplar manuscrit de l'època que roman a l'«Arxiu Ecles. S. XIX». (Aquest Arxiu està ubicat actualment al carrer Villarroel 171, àtic 2.ª, dirigit per l'autor de l'article).

verdad decirse que es un tratado proemial de la Escritura». En la famosa lletra als seminaristes dedicada a la renovació dels estudis de moral enmig dels punyents atacs al probabilisme, Climent els presenta l'obra de Fleury així: «Juzgamos ser tanto mas util para reformar las costumbres, que las Sumas Morales... Viendo en ella lo que fueron en los primeros siglos de la Iglesia, los Clerigos y los Seculares Christianos devemos avergonzarnos de ser lo que somos»⁴⁸. Mayans, en rebre l'obra de Fleury amb la pastoral adjunta, agraeix entusiasta i diu que contribuirà «a levantar la consideración de los lectores a la meditación profunda de ciertas verdades que V. Ilma. hace manifestas»⁴⁹.

L'expansió d'aquesta obra de Fleury, que a vegades es publica unida al seu «Catecismo Histórico», almenys obtingué vuit diferents edicions. L'última que posseïm, que no consta en el «Manual» de Palau, fou editada l'any 1860 a Madrid per voluntat directa del cardenal de Sevilla, Dr. Tarancon y Moron, que presentava aquesta obra com «muy util para el Seminario».

c) *La «Rethorica Ecclesiastica» del P. Lluís de Granada amb la Pastoral introductòria del bisbe Climent: Estatut de la predicació evangèlica*

El bisbe Climent digué que no predicà fins als trenta anys, guiat per la forta responsabilitat missional que sentia i, també, per la insatisfacció i inconformitat davant l'estil de la predicació decadent que hom prodigava.

El programa renovador que implicava la seva personal predicació va proclamar-lo en el seu primer sermó a la catedral de Barcelona, el III diumenge d'Advent de 1776. Amb realisme vigorós s'enfronta a la predicació corrent: «No espereis oir de mi boca aquellas palabras que S. Pablo llama humana sabiduria, no expresiones poeticas, que sobre ser ajenas del pulpito falta muy poco o nada para que sean sacrilegas, no pensamientos peregrinos... no conceptos fútiles... no milagros ni otros sucesos que con pretexto de piedad finge superstición, no questiones espinosas que se contravierten en las escuelas... sino verdades sólidas, reveladas por el Espiritu Santo

48. J. CLIMENT, *Carta del Ilmo... a los Presidentes y Estudiantes de las Conferencias o Academias de Theologia Moral de esta Ciudad*, Barcelona 1768, pàg. 20.

49. A. MESTRE, o. c. vol. I, pàg. 389.

y expuestas por los Santos Padres interpretes de la Sagrada Escritura»⁵⁰. La reacció de lloança i crítica apassionades fou intensíssima. Ens ho expliquen Francesc Tort i Alexandre Galí en les seves obres esmentades.

Però l'actitud adoptada per Climent és directa i irreversible. Publica un llibre on els sacerdots barcelonins hauran d'acudir si volen exercir la funció de predicadors, puix que ha de servir-los de text o com a matèria posterior d'uns seriosos —diu el prelat— exàmens previs a l'autorització de predicació. Fou la publicació i la presentació a Barcelona de la «Rethorica Ecclesiastica», de Fra Lluís de Granada⁵¹, en què com a pròleg del llibre hi ha un llarg escrit del bisbe Climent, en forma de Pastoral. Sabem, per aquesta Pastoral, que quan Climent era canonge a València havia fet l'encàrrec de la traducció de l'obra del P. Granada a un amic seu. Però aquesta comanda no fou realitzada del tot fins que Climent fou destinat a Barcelona, on ell personalment intervingué en el poliment definitiu de la traducció. Es declara amb un elogi entusiasta a Mayans, continuador del seu mestratge en l'«Orador Christiano».

Climent estableix, així, el procés realístic del destí i la posterior eficàcia del llibre de Granada. Diu: «Su impresión en este tiempo en que me reconozco obligado a procurar vuestra instrucción, para que me ayudeis en el ministerio de la Divina palabra ... Porque a la verdad nada le faltaría para serlo (predicador) a aquel que sepa y practique todo lo que este gran Maestro (Fr. Lluís de Granada) nos dice que deve saber y practicar un buen Predicador del Evangelio ... No tengo reparo añadir que no leais los Sermonarios que en España y Portugal se han publicado de un siglo a esta parte... porque de su lección sacareis mas daño que provecho ... Pienso establecer una escuela de jovenes ecclesiasticos que quieran dedicarse al ministerio de la Palabra (devieran quererlo todos), han de concurrir con justo y un gran provecho ...; ya no solo procuraré la instrucción, sino que quiero certificar de la suficiencia de aquellos a quienes concedo la facultad y la licencia de predicar... qualquiera que quiera sacar

50. J. CLIMENT, *Sermon que el Ilmo. D... predicó en su Iglesia de Barcelona, el domingo tercero de Adviento del 1766*, València 1767, pàg. 25-26.

51. *Los seis libros de la Rethorica Ecclesiastica escritos en latin por el V. P. Fr. Luis de Granada, vertidos en español y dados a la luz de orden a costa del ilustrisimo Sr. Obispo de Barcelona para instrucción de sus feligreses con destino del producto al socorro de su Seminario Episcopal*, Barcelona 1770. Precedeix a aquesta obra una Pastoral del bisbe Climent.

nuevas licencias, habrá de sujetarse a examen; aunque de aí resulte que sean pocos los Predicadores, mas vale que sean pocos y buenos que muchos y malos».

Pel que fa a la Bíblia, Climent parla repetidament que el predicador trobi el seu afany en sentir-se, per damunt de tot, «buen predicador de Jesús», «consumado predicador del Evangelio, predicador de la Divina Palabra ... saber y practicar como un buen predicador de las Sagradas Letras». Manifesta, amb claredat, el lloc primordial que ha d'ocupar la Bíblia en la predicació: «Supongo que muchos, a mas de la Escritura que todos deveis leer, leereis las obras de los Santos Padres que aconseja el P. Granada». El bisbe Climent sap que aquest és el pensament clau de la «Rethorica Ecclesiastica». El P. Lluís de Granada precisa el lloc on col·loca la Bíblia en la bona predicació quan descriu que el predicador ha de saber «Filosofia Moral y Doctrina Cristiana» i «deva hablar continuamente de virtudes y vicios, de los mandamientos de la Ley de Dios, de los Sacramentos y Misterios de fe que se contienen en el Symbolo... Mas de todo esto ¿de donde puede recojerse, sino de la varia leccion de las Santas Escrituras?» Més endavant, conclou: «Por lo que el mayor estudio del Predicador deve emplearse en la lectura de las divinas Escrituras».

Climent emprèn un atac vibrant i polèmic contra els defectes que tenia llavors la predicació. Concretament, en relació a l'Escriptura, també explica les desviacions que existien: «Muchos, huyendo del sentido literal de la Santa Escritura, solamente se valen del mystico o alegórico y sin arreglo a la sólida prudente doctrina ... muchos violentavan las Santas Escrituras: y no se corrompa su propio sentido, ni se arrastre por fuerzas sino que se tome lo que la Escritura ofrece literalmente; y con especialidad se escoja no lo que sirve a la curiosidad o la vaga agudeza, sino que sea mas a proposito para reformat las costumbres y corregir los vicios... Los Predicadores que se llaman de circunstancias, violentan los textos de la escritura, que mas ridiculizan, que engrandecen...».

Per tal de confirmar les greus asseveracions de Climent sobre l'ús de les Escriptures, reproduïrem una confirmació dels defectes tal com els explica el llibre burlesc de l'època: «Fray Gerundio de Campazas». En referència a l'ús de l'Escriptura en els sermons d'aquell temps, hi ha l'afirmació: «No solo no la dan (Escript.) el primer lugar, sino que la ponen en la cola.» Fra Blas, en ajut de Fra

Gerundio, que queda perplex davant l'esmentada afirmació, aclareix irònicament dient: «Eso es claro; porque la Escritura es fuente de que todos beben, está a manos de cualquiera para hartarse de ella, cuando le diere la gana. Un predicador que quiere acreditarse, no bebe del común pilon, sino que sea para enjuagarse. Simbólicos, emblemáticos, geroglíficos, históricos, sentenciarios, fábulas, esta ha de ser su comidilla y a lo mas: mas allá hacia lo último un poco de Escritura a modo de mondadientes; eso es lo que decir poner Escritura por la ultima fuente de la invencion»⁵².

La projecció que tingué, en l'època i més tard, la «Rhetorica Ecclesiastica» del P. Granada, amb la Pastoral de Climent, com a introducció, queda revelada amb aquests quatre fets: a) en els primers anys de la publicació es feren cinc edicions i, posteriorment, segons consta al «Manual» de Palau, almenys unes altres tres; b) Jovellanos, el ministre il·lustrat, orientador d'estudis en el seu temps, recomana l'obra i la pastoral en la seva «Instrucción que dió a un jóven teólogo»⁵³; c) la perspectiva del fruit aconseguit pel llibre en el perfeccionament de la predicació al llarg del segle XIX, la dona Roca i Cornet en una sèrie d'articles publicats a «La Luz»⁵⁴; d) en un discurs inaugural al Seminari de Barcelona, l'any 1945, el catedràtic Blanch defensa apassionadament la continuïtat del mestratge de Fra Lluís de Granada i del bisbe Climent en la predicació eclesiàstica⁵⁵.

5. RAFAEL LASSALA

Fra Lassala, agustinià, era bisbe auxiliar de València i, ensems, prestigiós catedràtic universitari. Estava lligat al grup il·lustrat dirigit per Mayans, i foren amics seus, entre el professorat de la Universitat, Bertran, Pérez Bayer, Climent, personalitats tan rellevants en el segle XVIII. Enmig d'homenatges afectuosos, deixà la

52. F. LOBON DE SALAZAR (ISLA), *Historia del famoso predicador Fray Gerundio de Campazas, alias Zotes, escrita por el licenciado...* vol. 2, Madrid 1846, pàg. 229 (Reedició de l'obra original de 1758).

53. G. M. JOVELLANOS, *Obras de...*, B.A.E. vol. 46, Madrid 1963, pàg. 278.

54. J. ROCA CORNET, *El púlpito considerado como cátedra de moral en el siglo XIX: «La Luz»*, Barcelona 1862, pàgs. 113 a 265.

55. T. BLANCH, *El V. P. Fray Luis de Granada. Breve vindicación de su magisterio sobre la Sagrada Oratoria*; Seminario Conciliar de Barcelona, curso 1945-1946. Acadèmia d'Oratòria. Mecanografiat (Arxiu Eccles. S. XIX).

càtedra i l'auxiliaria bisbal de València per incorporar-se a Solsona, d'on havia estat nomenat bisbe (1772). En l'episcopologi solsoní es dreça com una figura senyera, amb el deixant de grans iniciatives pastorals. N'esmentarem algunes que recerquen la promoció bíblica.

El fet que l'inquisidor general, Felip Bertran, li demanés oficialment, en una llarga lletra (7-VIII-1783) en nom del rei Carles III, la censura del Nou Testament traduït per Felipe Scio, al marge d'altres censures que havia d'emetre una comissió ja nomenada, explica el prestigi escripturístic d'alt nivell científic que hom li reconeixia. L'inquisidor Bertran li diu: «Pero para mayor seguridad y satisfacción mía y de la misma junta... deseo oír el parecer de V.S.I. por su dignidad, y por la delicadeza de la empresa y su asiduidad tan digna de la sólida instrucción, vasta literatura y gusto de V.S.I., a quién yo suplico se sirva tomar sobre sí este nuevo cuydado y comunicarme su respetable parecer...»⁵⁶. Hi havia als arxius de Solsona, sobre el tema bíblic, més correspondència entre Lassala, Scio i Bertran, i el seu successor l'inquisidor Agustín Rubin de Cevallos.

El bisbe Lassala compartia, amb el bisbe Climent de Barcelona i l'arquebisbe Armanyà de Tarragona, agustinia com ell, el judici desfavorable sobre la ignorància bíblica del clergat català, i cadascun emprengué mitjans formatius en les seves respectives diòcesis. Concretarem, del bisbe Lassala, dues iniciatives importants:

a) En els documents oficials de les visites «ad limina» enviades a la «Congregatione di Concilii», per part de Lassala, hi trobem el testimoni directe d'una empresa bíblica creada pocs mesos després d'haver ingressat a Solsona. En els reportatges donats al Vaticà sobre l'estat religiós de la diòcesi de Solsona, consta «Viget Conferentia... sacrae Scripturae in ipsa domo Episcopali pro junioribus Clericis, qui etiam accedere jubentur ad lectionem Scripturae quae habetur in Ecclesia Cathedrali per canonicum Lectoralem, etc...»⁵⁷. El seu biògraf Feliu, diu que Lassala, «a las Academias de teologia y sagrada escritura que establece en su palacio, de que S. Illma. es la cabeza, el oráculo, el piadoso Esdras que se hace una obligación de explicar la ley, discutir con solidez, sutileza y elocuencia, los puntos más importantes de la fe...»⁵⁸.

56. D. FELIU, *Oración fúnebre en las exequias... de D. Fr. Rafael Lassala*, Tarragona 1792, pàg. 22-23.

57. Congregazione Concilii. Relationes Diocessuum. (20-IX-1781 al 15-IX-1789) Lligall: CELSON. (Fotocòpies de l'Arxiu Ecles. S. XIX)

58. D. FELIU, *o. c.*, pàg. 18.

b) Els escrits més importants del bisbe Lassala són els seus dos catecismes: un destinat als infants, de format petit i en català, i l'altre en castellà, més extens, autèntica explicació doctrinal de la religió cristiana⁵⁹. Tenim una llarga lletra rubricada per Lassala dirigida al bisbe Gavino Valladares, de Barcelona, on explica les finalitats que ell cercava amb aquestes publicacions. Diu que retingué ambdós catecismes «entre mis papeles mas de ocho años... habiendo sido la causa de esta detención el justo temor de que obra de mis manos pudiera ser útil». I afegeix que va publicar-los davant la ignorància religiosa existent. La particularitat que tenen aquests dos catecismes és la recerca d'una concatenació «entre el mayor y menor, de modo que formasen un concepto unido y en que hubiese tres grados de doctrina... el primero para niños, mientras niños y para los menos capaces; el segundo para cuando llegasen a la edad de reflexión; y el tercero que es el del Catecismo mayor para la gente de letras y mayormente para los Curas»⁶⁰. Ara bé, és important —com el mateix bisbe Lassala explica— la vertebració escripturista que dóna a l'explicació de les veritats catequístiques. Es confessa com lligat a l'escola filojansenista, que presenta com a model·lica l'Església primitiva, a semblança del catequista Fleury. En la «Instrucción, que para mejor inteligencia...», encapçala el «Catecismo Mayor», afirma: «Esta larga descripción que acabo de hacer, de como instruirian los Santos Apostoles a los primeros fieles... podreis mirarla como un prospecto y preludio de la doctrina que os presento mas extendida en el Catecismo; habiéndome gobernado para su formación por los libros sagrados de ambos testamentos... de los libros sagrados del Antiguo Testamento he dado su historia baxo ciertas preguntas generales, con una breve noticia, pero ordenada, de los principales personajes y sucesos que en ellos se mencionan, haciendo al mismo tiempo ver las promesas, figuras, profecias y verdades del Nuevo; y en la historia de este, su correspondencia y armonia con aquel; y finalmente que el objeto principal de ambos Testamentos es el conocimiento de Dios y de su Santísimo Hijo Jesucristo y el amor asimismo de Dios y del proximo». Amb referència al Credo, diu: «El Símbolo es una suma de aquellas

59. R. LASSALA Y LOCELA, *Catecismo Mayor de la Doctrina Christiana en que se comprehende el menor y se da una instrucción más cumplida...*, Cervera 1791. *Catecismo Menor de la Doctrina Christiana*. Segona impressió, Cervera 1792.

60. LASSALA: Carpeta a l'Arxiu Eccl. S. XIX.

verdades que de diferentes modos se anuncian en las Santas Escrituras, conduciran para el alivio de los Párrocos en la composición de sus pláticas catequísticas y para que los eclesiásticos juvenes se ejerciten en el manejo de la Santa Biblia, como fuente que es, y primero y principal libro de la Sagrada doctrina».

Subratllem dues notes que manifesten l'acolliment dels dos catecismes. Primerament, en demanar a Madrid l'autorització per a llur publicació, el propi monarca Carles IV li donava permís en una lletra (14-XII-1790) i afegia, entre d'altres afalacs, que el felicitava «por el celo verdaderamente apostólico que sugirió a V.S. tan loable pensamiento y por el acierto a que ha llevado la obra a su debida perfección». També remarcarem l'expansió que tingueren al seu temps aquests catecismes. Gràcies als llibres d'estadística catequística publicats per Sanç Capdevila, Joan Rodríguez i el «manual» de Palau, es pot apuntar que almenys se'n feren quatre edicions de cadascun d'ells.

No foren solament els anteriors personatges que acabem de ressenyar aquells que en el segle XVIII es consagraren a la promoció popular, científica i pastoral de la Bíblia. Reconeixem que mereixien un estudi semblant altres personalitats. Entre elles esmentem: a) El bisbe Bertran, valencià, Inquisidor, que d'una manera valenta, enmig de greus dificultats, promulgà el decret permissiu de la Bíblia en llengua vulgar i tragué de l'Índex alguns tractats i traduccions bíblicas que havien estat condemnats anteriorment com jansenistes; b) Pérez-Bayer, el gran il·lustrat valencià que, encara ben jove, en prendre possessió de la canongia de Barcelona, publicà el llibre de la seva dissertació amb aquest títol: «Reges Tharsis et Insulae, pro explanatione Davidici psalm: Deus judicium tuum da, etc. ad amplissimum almae Barcinonensis Ecclesiae canonicorum collegium oratio postridie festum Sancti Lucae XIV. Kal. Nov. ann. salutis. Barcelona, 1753». Més tard, professor de grec i hebreu, influí en la creació d'aquestes càtedres a les universitats espanyoles i seminaris; i ja en la vellesa, féu l'ofrena a la Universitat de València de la millor col·lecció de bibles antigues d'Europa, que ell havia aplegat pacientment. La gran riquesa bibliogràfica d'aquest llegat i una descripció del procés del seu fervor escripturístic i humanístic consta en la ressenya de la seva vida feta a «Biografia Eclesiàstica Completa». c) L'arquebisbe Armanyà, autor d'un «Catecisme» en

català de base bíblica, d'un «Cursus» amb un llarg tractat de «Sacra Escriptura» ressenyat pels seus biògrafs Tort i Vera, i creador d'una càtedra escripturística al seu seminari tarragoní en què assignà el càrrec de primer professor al jove sacerdot sallentí Fèlix Torres Amat, el qual, als pocs anys, ja canonge de Barcelona, realitzarà la fecunda vocació a que aquell primer càrrec li despertà, abocant-se a l'elaboració de la segona traducció moderna castellana de la Bíblia.

V. MANCANÇA D'EDICIONS DE TEXTOS BÍBLICS CATÒLICS EN CATALÀ, MALGRAT DUES PROPOSTES «ECUMÈNIQUES» FETES PELS PASTORS LISSIGNOL I CHEAP

Existia l'autorització bíblica en llengua vulgar per part de la Inquisició espanyola, i, tristament, ens cal reconèixer que, de finals del segle XVIII i al llarg de moltes dècades del segle XIX, no trobem textos bíblics catòlics escrits en català. Ara sols farem esment sobre el lapse de temps que va des de l'autorització fins quan Torres Amat, sacerdot de Sallent i canonge de Barcelona, publicà la segona Bíblia moderna en castellà (1823). Hem de dir, en contrast, que durant aquest període, a més de la Bíblia de Scio —abans comentada—, diferents escripturistes publicaren llibres bíblics importants traduïts al castellà. Entre d'altres, esmentarem Gregorio de Sales (1778); Villanueva (1784); Petite (1785); Ximenez (1786); Guerea (1786); Fernández (1801); Carvajal (1819).

En català sols existí la traducció dels «Set salms penitencials», que foren molt populars a Catalunya fins al segle XVI. Durant la prohibició dels textos bíblics en llengua vulgar, s'editaren clandestinament i sense data, i a vegades dissimuladament, entremig d'altres oracionaris pietosos, tal com succeí en el devocionari de Josep Ullastra, domer de Perelada, en les moltes edicions fetes després de 1760⁶¹. Després de l'autorització inquisitorial, les edicions se succeïren nombrosíssimes fins avui dia. És important la del 1806: té 210 pàgines que volen ésser un tractat escripturístic sobre els salms, puix que glossen la necessitat de llur lectura, fan una exposició dels

61. J. ULLASTRA, *Exercici del Christià per encomanarse a Deu y tenir un rato de oració tots els dias de la semana.. van anyadits los Salms Penitencials*; núm. 584 de «Catálogo de Obras de Lengua Catalana...» por Mariano Aguiló, Madrid 1923.

sentits hermenèutics i porten una presentació amb notes de cadascun dels salms. L'autor manifesta que abans de fer la traducció cercà «las interpretacions dels P.P. y D.D. de la Iglesia, que he llegit... He llegit, també, la Poliglota o vuit versions del Cardenal Ximenes i altres moltes dels nous hebraïssants»⁶². Casanelles, antic membre dels «Amics de la Bíblia» de Barcelona, un dels últims traductors dels Salms Penitencials, ha dit que «les edicions en català han pujat per damunt de la vintena»⁶³. Igualment hom ha ponderat: «Sols les edicions catalanes dels catecismes han estat més nombroses que les edicions dels Salms Penitencials.» Excepte aquestes edicions dels «Set Salms Penitencials», no hem trobat fins ara altres textos bíblics catalans dins l'època que esmentem.

Ara bé, existiren dues propostes importants de traducció catalana, que si bé ofereixen altres aspectes de moltíssim interès que mereixrien amples i minuciosos comentaris, ara sols les presentem com a dada històrica dins la cronologia bíblica catalana.

a) En nom del Comitè Bíblic de Londres, primer, l'impressor Dorca de Barcelona i, poc més tard, el pastor de l'Església reformada de Montpeller Am. Ls. Lissignol⁶⁴, demanà al canonge barceloní Fèlix Torres Amat la traducció catalana del Nou Testament. La lletra del pastor, en francès, deia que la proposta es presentava «amb l'esperança que la gràcia de Déu farà que l'aculli». Les condicions de la proposta eren: 1r) «que aquesta traducció fos el més literal i simple possible, no perifràstica, el pur text de la paraula de Déu»; 2n) «que, abans de lliurar-la a la impressió obtingués l'aprovació de les autoritats eclesiàstiques competents a Catalunya. No és sols una aprovació legal ço que nosaltres demanem, sinó d'alguna manera l'aprovació lliure i madura del clergat català al qual la traducció va destinada. La raó és que els senyors del Comitè de Londres no tenen el desig de sorprendre la fe de l'Església catalana, sinó solament de fer

62. P. MARCÉ Y SANTALÓ, *Los set salms penitencials en versos catalans segons lo sentit literal*, Barcelona 1806, pàg. 5.

63. J. CASANELLES, *Psalms penitencials*, Amics de la Bíblia, Barcelona 1936.

64. El pastor Lissignol de Montpeller ocupà un lloc militant en el «Reveil» del Protestantisme francès a principis del segle XIX. Del mateix any 1822, temps de les seves lletres a Torres Amat, tenim dades elogioses concretes. Es troben al *III Rapport Annuel de la Société Biblique*, París 1822. Sobre Lissignol diu: «Un home que ell sol és una Societat Bíblica, un home que expandeix les Escripures amb un ardor infatigable; en què res no podrà afeblir el zel». Més endavant s'expliquen altres expressions del seu treball evangelitzador (Arxiu Eccl. S. XIX).

una cosa que els sia útil i agradable. Vós, Senyor, podeu apreciar el motiu i el fareu apreciar als altres»; 3r) «El Comitè de Londres està disposat a lliurar al que faci la traducció 1.500 francs»; 4t) «En fi, senyor, com es tracta, en aquest assumpte, de l'administració dels diners dels pobres, mireu de cercar ço que sia millor per la impressió, car nosaltres hem estat indignament enganyats en l'edició de 10.000 exemplars del Nou Testament en castellà que acaba de fer-se a Barcelona»⁶⁵.

Aquesta lletra obrí una correspondència fraternal, vigorosament apostòlica, entre Lissignol i Torres Amat. Almenys s'intercanviaren onze cartes fins a l'abril de 1822. Si bé existeixen les lletres de Lissignol, de les de Torres Amat només en tenim dues de completes, les dues primeres, i els esquemes d'algunes altres. Toquen sempre el tema bíblic, però posteriorment comenten altres aspectes religiosos que bé podríem encabir-los en l'esfera del signe ecumènic. L'anterior proposta feta a Torres Amat no fou acceptada. Ja en la primera lletra (20-IX-1821), Torres Amat adverteix, com a resposta, el punt clau que la portaria al fracàs: «En orden a la aprobacion de la traduccion catalana, que deseais de las Autoridades eccls. de Cataluña, debo deciros que tal vez algun obispo no querrá darla por creer dañosa la lectura de la Biblia en lengua vulgar; y, sobre todo, si os manteneis en la idea de que no ha de tener ninguna nota. Porque se respeta acá mucho la prohibicion del Papa; que solo permite las versiones vulgares, con notas sacadas de los Stos. Padres y Expositores Catolicos». Lissignol, prèvia consulta a Londres, exigeix de nou la traducció catalana sense notes. Torres Amat reincideix en la segona lletra dient: «Acuerdese U. que ya dije que en España no se permitia leer la Escritura en lengua vulgar si no hay notas de autores catolicos». Torres Amat arriba a proposar la seva publicació amb les notes aplegades després del text traduït. Més tard es complicaren les relacions d'ambdós sacerdots per propostes de traducció, edició, expandiment i administració de «traités religieux»⁶⁶ propagats a França pel propi Lissignol. També, hom encomanà a Torres Amat la cura administrativa, després de l'estafa esmentada

65. Lletra de Lissignol de 5 d'agost de 1821, fotocopiada a l'Arxiu Ecles. S. XIX. El trasllat recent de l'«Arxiu Torres Amat» de Sallent a Barcelona ens priva de donar les dades actuals de catalogació definitiva.

66. S. MOURS, *Un siècle d'évangélisation en France (1815-1914)*, vol. 1: *Sur l'histoire du Protestantisme Française*, 1963, p. 18.

abans, d'una traducció protestant castellana del Nou Testament que portava ja l'anunci d'autorització del propi Torres Amat, llavors proposat pel rei Ferran VII com a bisbe de Barcelona. Sobre aquest problema tenim una lletra greu explicativa d'Avellà, llavors vicari general diocesà, a Torres Amat.

A través de les lletres creuades i de la biografia de Torres Amat, podem concretar que els motius que frustaren aquesta edició del Nou Testament en català foren les notes, que en aquells moments eren exigència insalvable en la disciplina eclesial establerta; llavors, durant uns mesos, Torres Amat sofrí el conflicte eclesiàstic entre el fet d'ésser nomenat, per Ferran VII, bisbe de Barcelona, en substitució del bisbe Sichar, que havia dimitit, i la no acceptació de la renúncia d'aquest per part de la cúria romana. Vivia passionalment, per una part, el fet de veure's refusat per Roma i pel nunci Justiniani a Madrid, per l'acusació de jansenisme, i, per altra, la voluntat decidida del govern espanyol del «trienni constitucional» de fer-lo bisbe de Barcelona. Tot això succeïa quan Torres Amat era a les acaballes i donava l'últim perfeccionament a la traducció de la Bíblia, amb les greus dificultats que li posaven la censura regalista de Madrid i l'ultramontanisme de les congregacions romanes; igualment, començava en aquells moments l'ajut pecuniari molt generós i secret a la seva Bíblia (20-IV-1822) per part del pastor protestant Cheap, de Knaresborough, el qual independentment del Comitè Bíblic, i mitjançant col·lectes efectuades entre els fidels protestants de Londres, pogué enviar-li en diverses remeses, fins el 1826 —així ens consta— centenars de lliures esterlines i moneda espanyola que ajudaren Torres Amat a publicar, quasi seguides, les dues primeres edicions de la seva Bíblia castellana.

b) Les relacions amistoses entre Torres Amat i Cheap ja provenien de llur joventut (1792), quan ambdós es trobaren i congeniaren a Madrid, en visitar uns dies junts la ciutat. Tenim una correspondència⁶⁷ amb més de cent llargues lletres de Cheap i algunes de Torres Amat, fins a l'any 1839, que porten referències importants sobre Escriptura, Protestantisme, Ecumenisme, i diverses incidències delicades que tingué aquesta amistat amb motiu de denúncies

67. Aquesta correspondència fotocopiada es guarda a l'Arxiu Ecles. S. XIX. Sobre aquestes lletres vegi's l'explicació donada anteriorment en referència a les cartes de Lissignol i llur localització actual.

eclesiàstiques, etc. D'altra banda, no dubtem afirmar que aquestes lletres, sobretot les del pastor Cheap, a vegades assoleixen una expressió selectíssima de pregon ascetisme bíblic. Sols un amor entranyable a la Bíblia explica la constant i sacrificada cooperació amb amor, consell i moneda del pastor Cheap. En un moment en què la correspondència arribava secreta a través del Consolat anglès de Cadis a causa de les denúncies que tingué Torres Amat de connivència amb els protestants, aquest rebé una lletra (29-IV-1826), transmesa pel cònsol anglès (J. M. Brackenbury) com a intermediari, on, en nom de Cheap li proposa: «Si nuestro amigo (Torres Amat) pudiese conseguir de las autoridades el permiso de preparar y imprimir la Escritura del Nuevo Testamento en su propio idioma nativo, Catalan o Lemosin, creo muy probable poderle suplir con fondos para recompensar el trabajo de la versión. Semejante objeto pudiera también inclinar a emprender un viaje a París para buscar de la Libreria Real una copia de una versión antigua Limosin.»

Aquesta nova proposta feta per Cheap en nom del Comitè Bíblic londinenc, tampoc no trobà acceptació per part de Torres Amat. Sabem, no obstant, que més endavant l'esmentat Comitè persistí cercant cooperació per la publicació bíblica en català, aquesta vegada entre els exiliats liberals espanyols refugiats a Londres. En una lletra de Melcior Prat a Puigblanch⁶⁸, el primer conta l'interès que demostrà durant una conversa sobre temes bíblics, a casa de Cheap el pastor Irving en preguntar-li en quants «dialectos» es llegia la Bíblia en aquell regne (Espanya). Prat respongué així: «Dijele con este motivo que era una lástima no la tuvieran en su lengua familiar 4 millones de almas entre Francia, Cataluña, Valencia e Islas Baleares que habian catalan.» Aquesta entrevista fou el començ de la noble traducció en català del Nou Testament⁶⁹, que fou triada pel Comitè Bíblic de Londres en competició amb una altra traducció presentada pel valencià, també exiliat, Joaquim Lorenzo Villanueva. Té una llarga història l'elaboració i la posterior difusió d'aquest Nou Testament protestant (edicions el 1832 i 1835 a Londres; el 1836 a

68. Biblioteca Nacional, Madrid. Lletres manuscrites de MELCIOR PRAT, enviades a A. Puigblanch. Man. núm. 8853; lletra de 24-XI-1828. Fotocòpies a l'Arxiu Ecles. S. XIX.

69. *Nou Testament de Nostre Senyor Jesu Christ, traduït de la Vulgata llatina en llengua Cathalana, ab presència del text original*, Londres 1832.

Barcelona; i el 1888 a Madrid), que no n'esmenta el traductor tal com consta als comentaris que en feren Casanovas (1856), Aguiló (1860), Rubió i Lluch (1902), fins que Gudiol, en una edició a Vic (1910), en la publicació del «Còdex de Palau»⁷⁰, descobrí el nom de Melcior Prat⁷¹ com a traductor, fet que més endavant confirmaren i comentaren el «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras» (1930), Enric Jardí (1960), Jordi Ventura (1962) i Joan González (1968) i altres. Això no obstant, en la correspondència privada de històrica d'aquestes dues propostes «ecumèniques» de publicació de Bibles catalanes en el segle XIX, existeix una copiosa i apassionada documentació que no aportem pel caràcter de síntesi que té aquest treball).

VI. MOTIUS QUE PRIVAREN ALS PAÏSOS CATALANS DE LES TRADUCCIONS BÍBLIQUES CATÒLIQUES EN LA PRÒPIA LLENGUA

Una pregunta sorgeix davant del fet de l'absència de llibres bíblics catòlics escrits en català des del final del segle XVIII fins ben a les darreries del XIX, malgrat haver-hi l'autorització de la llengua vulgar. És aquesta: ¿Quins motius impediren a l'Església dels Països Catalans les traduccions bíbliques en la pròpia llengua?

No trobem motivacions conclusives: no hi ha clares prohibicions eclesiàstiques o civils; ni refús popular; ni polèmiques públiques, etc., que retardessin les traduccions. Esmentarem, no obstant això, quatre situacions històriques establertes en l'època, que ens ajudaran a trobar explicacions versemblants i aclaridores.

70. J. GUDIOL I CUNILL, *Una antiga traducció catalana dels Quatre Evangelis (Còdex de Palau)*, Vic 1910, pp. X-XI.

71. Josep Melcior Prat i Colom nasqué a Prats del Rei (4-XI-1780). Fou farmacèutic, polític actiu a les Corts de Cadis i emigrà a Londres. Per recomanació de Torres Amat fou acollit pel pastor Cheap a Knaresbough (Londres), on visqué fins al retorn a Catalunya, essent governador de Barcelona els dies de la crema de convents. Després fou delegat polític a Lleida, Tarragona i Còrdova. De nou a Catalunya, instaurà la Societat Econòmica dels Amics del País i fou nomenat president de l'Acadèmia de Bones Lletres. Sempre mantingué relacions molt amistoses amb Torres Amat. La seva biografia: *Elogio fúnebre del I. S. José Melchor Prat*, feta per MANUEL ENRIQUE DE CASANOVA, l'any 1856, és molt incompleta referent a dades importants sobre la seva personalitat.

a) *La Bíblia catalana no se sentia com una necessitat pastoral*

És cert que els bisbes i eclesiàstics de l'època defensaven la presència de la llengua catalana com a instrument bàsic d'evangelització. Però, tanmateix, no trobem mai en aquesta línia de necessitat que algú desitgi la Bíblia en català. En aquesta dimensió que prenia la nostra llengua en l'estructura pastoral de l'Església catalana, és eloqüent el text del bisbe Climent: «Veo que en casi todas las iglesias de mi obispado y de todo este Principado se predica en lengua catalana y lemosin; en ella se enseña y aprende la Doctrina Christiana; y se rezan las oraciones. Y como todos los Naturales del pais hablan esta lengua y no son muchos los del Pueblo que perfectamente entienden otras... y todos saben que los Ilustrisimos Señores Prelados de esta provincia que ni son Catalanes, ni Valencianos, no solo consienten que se predique y se enseñe la Doctrina Christiana en esta lengua, sino que lo mandan en sus Pastorales y decretos de Visita»⁷². Ballot resumeix en un text l'àmbit religiós on s'estenia llavors exclusivament el català: «los rituales de tots els bisbats de Cathalunya son en llengua cathalana; las festas, dies de dejuni y celebracions de missas y aniversaris en las parroquias se publican en cathala; en cathala es la exhortació ques fa quant se administran la major part de sacraments; y, en cathala, finalment, se ensenya y explica la doctrina christiana...»⁷³. És sorprenent i contradictòria aquesta manca de presència bíblica catalana quan hem vist en pàgines anteriors l'estol de bisbes i escripturistes que pels seus principis filojansenistes promulgaven que la renovació cristiana passava per la Bíblia viscuda pel poble. Quan admirem en els nostres bisbes —com explica Climent— una lucidesa en el fet de veure la necessitat de mantenir en llengua catalana tants instruments de la vida pastoral, no ens és explicable l'oblit de la Bíblia catalana com a via d'evangelització. Sobre aquesta trista realitat i, també, sobre el conformisme sense reacció, àdhuc quan es constata la necessitat pastoral de posseir una Bíblia catalana, explicarem un cas concret que ens il·luminarà. Hermenter Martí, rector de Gurb (Vic) i diputat a Corts de Cadis, així com escriptor jansenista amb forta perso-

72. *Los seis libros de la Rhetorica Ecclesiastica*; Pastoral intr. del bisbe Climent, pàg. XXVII.

73. J. P. BALLOT i TORRES, *Gramatica y Apologia de la Lengua Cathalana*, Barcelona 1814, pàg. XXV.

nalitat en la seva època, escriu en català el *Catecisme de las Fiestas*⁷⁴. Les idees, llavors jansenistes, hi afloren: comunió diària dins la missa comunitària; contra supersticions, amb invocació constant a l'Església primitiva; nova interpretació de les devocions i del lloc dels sants en l'ascètica pietosa; contra luxes i folklore en les processons; vindicació de la Bíblia com element de formació cristiana, etc. H. Martí fou condemnat, quan publicà el seu Catecisme, pel seu bisbe, Strauch, i ambdós s'enxarxaren en un plet canònic que arribà al metropolità de Tarragona i, després, a la Nunciatura, fins a la mort del bisbe, que fou assassinat pels «constitucionals» prop de Vallirana l'any 1823. Martí diu: «Tenim los Evangelis traduïts al castellà en un petit volum. Per aquest poden meditar la Passió los que entenen aquell idioma; y los que no, poden fèrsela llegir y explicar, ó traduir del català per los primers, dels quals sempre, o casi sempre's troba algun fins en las parroquias rurals. No farán sens profit la meditació per un llibre tant bó; e instruits per ell no s'exposaran a pendrer com a cosa de fé lo que no es tal». Expressa clarament la necessitat popular de l'Evangelí català per a la formació personal del cristià i per a la defensa contra els errors bíblics escampats per les representacions teatrals de llavors. No obstant això, és manifest el seu conformisme sense revolta en recomanar la utilització del text castellà per a educar el poble en la fe. Encara més, Martí es contradí ja que ell mateix, en justificar la publicació del seu Catecisme en llengua catalana, afirma en el pròleg que «he posat en idioma català la obra pera que us aprofiteu mes de ella... y apar voldriem que no se usàs may altre pera instruirvos en la fe».

b) *Tràgica decadència de la llengua catalana, rebutjada com a instrument d'il·lustració cristiana*

Quan Pujols estudia la decadència lingüística d'aquesta època, escriu gràficament: «A Catalunya tot reneix, floreix i ressucita, menys la nostra estimada llengua, que ha de callar a la ploma dels catalans, que no es recorden que tinguin llengua, boca ni llavis i escriuen com si fossin muts ... Al començament del segle (XIX) la llengua catalana havia estat esborrada del front dels nostres pensa-

74. H. MARTÍ, *Catecisme de las Fiestas y Solemnitats principals de la Iglesia*, Barcelona 1818, pàg. 88 i Introducció pàg. 2.

dors i del paper dels nostres escriptors...»⁷⁵. Tots els historiadors de la cultura de la Renaixença donen testimoni d'aquesta trista realitat.

Però ço que ens interessa ara és afirmar que aquesta decadència lingüística i literària es dreçava com una trava que condicionava pejorativament qualsevol iniciativa de traducció bíblica. Torres Amat veié aquesta dificultat quan, en les dues propostes que li feren de la traducció del Nou Testament, en les lletres de contestació demanà, primer a Lissignol i després a Cheap, còpies dels antics textos bíblics catalans que existien a la Biblioteca Nacional de París que ell volia emprar com a guies lingüístiques.

Hi ha també, el testimoni de Ballot, l'eclesiàstic més eminent de l'època com a pedagog i filòleg. Ell va pretendre salvar la nostra llengua, i amb la seva *Gramàtica*⁷⁶ fou el magnífic cirurgià del seu redreçament. Ningú millor que ell pot donar-nos el diagnòstic de la seva prostració i, sobretot, de les dificultats més pregoneres que embarassaven la seva expressió literària. Ballot diu: «Ha arribat á tal grau y exces lo aborrimient de alguns á nostra llengua, que fins han desitjat fer perdre lo us y exercici de ella. Y com se sentian ja los perniciosos efectos de tan detestable máxima, deteriorantse y perdentse de dia en dia mes y mes, me ha paragut del cas imprimir aquesta gramatica ... mes altres ignorants y desviats de la veritat han proposat en dir que no es llengua, sino gerga, que no pot sujetarse á reglas.» En l'anàlisi escrita que feren de la «Gramatica» abans de publicar-se, els seus «revisors» ens expliquen el treball d'estructura sobre la llengua que Ballot hi realitzà: «Reduir a preceptes un camp tan vast y dilatat de ideas; procurar als noms sa propietat despres de la alternativa y corrupció de molts sigles; purificar y donar ser á sas preposicions y articles; á la oració y sas parts tot ordre y collocació, y per produir los conceptes, reglas de escriurer y modo figurat». Amb aquesta depauperació de la nostra llengua hauria estat cega intrepidesa emprendre la tasca difícilíssima de traduir la Bíblia. El mateix Ballot entengué que la llengua catalana no tenia llavors aptesa com a expressió de cultura bíblica. Així veiem que, en una selectíssima obra seva, molt poc esmentada, on pretenia que els seminaristes de Barcelona s'enamoresin de la

75. F. PUJOLS, *Història de l'hegemonia catalana en la política espanyola*, Barcelona 1926, vol. 1, pàgs. 225, 219.

76. J. P. BALLOT, *o. c.*, pàg. 13, 24, 259.

Bíblia per la «elegancia» en el seu «estilo sencillo, sublime y templado», en donar nombrosos exemples bíblics confirmatius de la seva opinió, sempre traduirà al castellà tots els textos de la Vulgata⁷⁷.

Hom podria adduir que existiren, en el segle XVIII i principis del XIX, alguns textos religiosos escrits en català. Cal dir que foren molt pocs i eren dictats per la urgència prioritària de servei a la pietat d'un poble que resava i es catequitzava en català. L'absència de correcció literària d'aquests llibres han merescut severíssimes crítiques ja en la primera època de la nostra Renaixença. Aguiló mateix digué, l'any 1860: «Muchos de los libros en lengua catalana impresos desde mediados del siglo XVIII se deben a la obligación sagrada de catequizar... se dejaron llevar de una falsa retórica, y temiendo desprestigiar su enseñanza con el uso de palabras vulgares, amoldaron ciegamente sus escritos al castellano, divorciándose de la lengua vivaz del pueblo y contribuyendo, sin advertirlo, a la alteración y ruina de la misma»⁷⁸. Rubió i Lluch, l'any 1902, opinà: «La prosa de l'atapahida tirallonga d'escriptors religiosos, que com en Rey, Ballot, Cilla, Ponti, l'infatigable mossèn Roquer o el no menys popular Pare Claret, ompliren els vilatges catalans d'obres de devoció adotzenades, sense pretensions literàries y ab un intent purament catequistich»⁷⁹.

c) *Les «Real Cedula» de Carles III, prohibitives del català i restrictives de les publicacions religioses, i la consegüent castellànització, acceptada per la nostra cultura eclesiàstica*

Abans de la Regla V, l'any 1790, la Inquisició espanyola, que sempre estigué establerta a Barcelona, per llei general no hauria autoritzat cap traducció bíblica catalana. És el cas —abans esmentat— del «Job» de Conques a València. Sigui abans o després de la Regla V, per part del govern regalista de Madrid hi hagué un conjunt de disposicions i intromissions vexatòries contra Catalunya. El go-

77. J. P. BALLOT, *Algunas noticias para la inteligencia del estilo y elegancia de la Sagrada Escritura*, Barcelona 1732, pàgs. 202-224.

78. M. AGUILÓ I FUSTER, *Catálogo de las obras en Lengua Catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, Madrid 1923, pàg. 102. Obra premiada en 1860 y publicada en 1923.

79. A. RUBIÓ I LLUCH, *Observacions sobre'ls orígens del nostre Renaixement literari*, a «Joventut», periòdic catalanista any III, núm. 99, pàg. 5.

vern actuà sobre institucions de les esglésies locals. Concretament Carles III, anys després de Felip V, fou aquell qui més deixà sentir el denigrant despotisme borbònic. Carles III disposà a la «Real Cedula» de 23-VI-1768: «Finalmente mando que la enseñanza de primeras letras, latinidad y retórica se haga en lengua castellana generalmente dondequiera que no se practique, cuidando de su cumplimiento las Audiencias... recomendandose á los Diocesanos, Universidades y Superiores Regulares, para su exacta observancia y diligencia en extender el idioma general de la Nación para su mayor armonía, y enlace reciproco...»⁸⁰. Conseqüència d'aquesta cèdula reial i d'altres disposicions complementàries, fou que tot l'ensenyament en institucions eclesiàstiques es fes en castellà. El mateix bisbe Climent que, com hem escrit anteriorment, volia i defensava el català com a base lingüística en la nostra vida pastoral, féu redactar per un professor del Seminari de Barcelona una «Gramatica castellana»⁸¹. Climent —diu la Introducció— corregí el text i manà la seva utilització en el nou «Méthodo o Plan de Estudios» de 1770: «Es indispensable que se sepa para seguir carrera de estudios desde que emanó Rl. Disposición de su Majd. en que se mandó que la lengua vulgar en las aulas no sea, aun para Cathaluña, otra que el castellano»⁸². En els Seminaris i a la Universitat de Cervera fou general la promoció de la cultura castellana a través de la imposició de la llengua. Jaume Carrera estudià l'actitud de vigilància del valencià Sisternes, amic personal del bisbe Climent, fiscal de l'Audiència de Barcelona, sobre l'aplicació de la reial cèdula per part dels prelats catalans. Diu així: «Con todo, (Sisternes) reconocia que desde la publicación de la repetida Real Cedula, los prelados catalanes procuravan extender el castellano de un modo suave»⁸³. Amb aquesta lenta immersió de les generacions eclesiàstiques en l'àrea de la cultura castellana i de pressió política castellanitzant, no és gens estranya l'absència d'obres catalanes. Una dada que prova aquest desamor a la llengua catalana, com expressió bíblica, dins el catolicisme més militant de Barcelona és la següent: la institució més

80. *Real Cedula de Su Majestad*, Madrid 1768. Arxiu Ecies. S. XIX.

81. S. PUIG, *Rudimentos de la Gramática castellana*, Barcelona 1770.

82. CODINA Y ALABART, *Efemérides para la Historia del Seminario Conciliar de Barcelona*, Barcelona 1908, pàg. 58.

83. J. CARRERA I PUJAL, *Historia Política de Cataluña en el siglo XIX*, vol. 7: *El renacimiento político y literario*; Arx. Cor. Aragó reg. núm. 811, fol. 238, Barcelona 1958, pàg. 51.

vigorosa d'origen netament català, que pot encabir-se gloriósament dins l'anomenada «escola apologetica» del segle XIX, fou la «Librería Religiosa» fundada a Barcelona pel futur bisbe d'Urgell, Caixal, i pel futur sant Antoni Maria Claret. En l'espai de deu anys, des de la seva fundació l'any 1847, publicaren i expandiren per Catalunya més de quatre milions d'exemplars, entre «volúmenes, opúsculos, hojas sueltas», tots en llengua castellana. Amb referència al nostre tema bíblic s'expandiren dues edicions de la «Santa Biblia», amb 60.000 volums, la «Vindicación de la Santa Biblia» de Du-Clot (dues edicions amb 9.000 vol.), la «Biblia de la Infancia» de Macías (dues edicions amb 17.000 vol.), l'«Evangelio de Nto. Sr. Jesucristo» (dues edicions amb 8.000 vol.), etc. Sols l'edició del Catecisme i un Manual de pietat, gairebé foren les úniques publicacions catalanes⁸⁴.

De Carles III existeix una altra cèdula reial⁸⁵ regalista que dreçava una nova i greu dificultat per a les publicacions bíbliques. El seu contingut era el següent: «Se manda cumplir y observar la Ley y Auto acordado en quanto a dar Licencias para la Impression de Papeles o libros...». Justament, aquesta nova cèdula es dictà contra un permís d'«Imprimatur» que el vicari general i el regent de l'Audiència de Barcelona havien concedit a un text publicat en llatí sobre sant Tomàs. A ells se'ls recorda que tota publicació, àdhuc religiosa, «era privativa de la Regalia y Jueces Reales, el admitir y dar expresa licencia para que se pudiesen imprimir qualesquiera libros y papeles... imponiendo graves penas...». Sols estaven exemptes d'aquesta prohibició les «reimpressions» de «Flor Santorum, Constituciones Synodales», etc., a les quals els era suficient la sola llicència dels ordinaris eclesiàstics. S'ordenava, així mateix, que s'informés l'Audiència de Barcelona que existia distinció entre «licencia para la impresión», que pertocava a l'«Autoridad Jurisdiccional», i la «mera censura». Decretava: «Defendemos y mandamos que ningun libro ni obra de cualquier facultad, que sea en latín, ni en romance, ni otra lengua, se pueda imprimir... sin que primero el tal libro u obra sea presentados en nuestro Consejo y sean vistos y examinados por la persona o personas a quien los de ntro. Consejo

84. *Estado demostrativo del numero de ediciones de la Librería Religiosa*, estadística manuscrita, acompanyada amb correspondència del P. Claret i el bisbe Montserrat de Barcelona. 31-X-1859 (Arx. Ecles. S. XIX).

85. *Real Cedula*, Madrid 1778 (Arx. Ecles. S. XIX).

lo cometieren, y hecho esto se le dé licencia firmada, de nro. Consejo..., y quien imprimiere... no habiendo precedido el dicho examen y aprobación y la dicha ntra. licencia en la dicha forma, incurra en pena de muerte y en perdimiento de todos sus bienes y los tales libros u obras sean publicamente quemados». La prohibició s'estenia «a mis Reynos de la Corona de Aragon... y encargo a los... Arzobispos y Obispos Diocesanos de estos mis Reynos guarden, observen y cumplan...».

Amb aquesta nova cèdula, que tingué vigència substancialment fins ben entrat el segle XIX, s'expliquen les dificultats de censura que tingué la Bíblia castellana de Scio (1791), subjecta a investigació de diferents comissions i finalment autoritzada per reial cèdula⁸⁶. La prohibició que hom féu a la traducció del jesuïta Petisco (1807) presentada a l'aprovació reial a principis del segle XIX⁸⁷; la tardança de quatre anys per a obtenir la censura dels cinc volums de «Los Salmos» de Carvajal (1819), amb l'informe positiu del bisbe Castrillo, de Madrid, conspicu jansenista, contra la censura negativa d'una «Escuela de Sto. Tomás» que, entre d'altres atacs, deia que la traducció en llengua vulgar «podria ofender los oidos seculares y inducir errores y equívocos trascendentales»⁸⁸; les denúncies, vingudes de Roma i Madrid, a la Bíblia de Torres Amat, obra que l'autor presentà a la censura d'una comissió reial, cosa que el féu passar llargues temporades a la capital per a la defensa de la seva traducció i les possibles correccions⁸⁹, etc., són alguns exemples que ens

86. M. GIOVANNA TOMSICH, *El jansenismo en España. Estudio sobre las ideas religiosas en la segunda mitad del s. XVIII*, Madrid 1972, p. 181.

87. J. M. MARCH, *La traducción de la Biblia publicada por Torres Amat es substancialmente la de P. Petisco*, Madrid 1936, pàgs. 9-58.

88. A. GONZALEZ PALENCIA, *La traducción de los Salmos de D. Tomas González Carvajal*, Madrid 1931, pàg. 43. L'autor reproduïx en vint pàgines, malgrat haver suprimit «por indigestos» alguns fragments, la «censura de la Escuela de Sto. Tomás» i la defineix així: «Es pieza que merece sacarse del olvido para ver cómo las gastaban los censores gubernativos y el punto que alcanzaban los escritos escriturarios a principios del siglo XIX».

89. F. TORRES AMAT, *Exhortación del Obispo de Astorga... a que lean con viva fe y humildad las Santas Escrituras*, Madrid 1835. Seria llarg i apassionant explicar el procés històric que acompanya la Bíblia de Torres Amat i els centenars de les seves edicions a Espanya i Amèrica. Existeixen diferents comentaris publicats al respecte. Creiem bàsic la llarga i pública explicació sobre el seu origen donada pel seu autor quan era bisbe d'Astorga, en la seva «Exhortación». Certament, Torres Amat, personatge important i digníssim de l'Església del seu temps, i precursor benemèrit de la nostra Renaixença, mereixeria un estudi total i imparcial sobre la seva traducció de la Bíblia, la seva més gran obra, que, desgraciadament, personatges iconoclastes han volgut tacar amb falses i injustes acusacions de robatori de la Bíblia de Petisco, de la qual no existeix cap exemplar per a constatar-ho.

permetran de veure les enormes dificultats creades per aquella cèdula reial en referència a les publicacions bíbliques.

No tenim unes dades completes sobre possibles obres catalanes, sobretot religioses i nonades, a conseqüència dels impediments del regalisme centralista. Un cas, però, ens il·luminarà en aquest aspecte: la petició de permís d'impressió del Catecisme català escrit per l'arquebisbe de Tarragona, Francesc Armanyà. Consta que aquesta obra havia estat preparada pel Prelat amb gran predilecció durant molts anys. Quan Fèlix Amat, llavors canonge a Tarragona, es traslladà a Madrid com a delegat dels sacerdots de l'Església catalana per a la defensa d'uns drets de la província eclesiàstica, Armanyà li encomanà la petició de llicència reial per a l'edició i la publicació del seu Catecisme. Hi ha una correspondència Armanyà-Amat, amb unes 129 lletres sobre diferents temes i a vegades fan referència al permís esmentat. Una d'aquestes cartes⁹⁰ fou decisiva com a sentència: «Pero si S.S.I. lo pide (permís), sea al Consejo o sea a S. M. por medio del Sr. Ministro de Gracia y Justicia, será regular que se pondrá reparo se imprima en catalan, y q. a lo mas se permitiría que se imprima, en los dos idiomas en un mismo librito». No publicà el catecisme l'arquebisbe Armanyà. Ho féu vint-i-quatre anys més tard el seu nebot canonge. Recordem que, anteriorment, els dos catecismes dels bisbes barcelonins, Climent (a. 1769) i Gavino de Valladares (a. 1786)⁹¹, sols s'editaren bilingües, a Barcelona.

d) *Eclesiàstics catalans enemics de la Bíblia en llengua vulgar, malgrat l'autorització de la Regla V*

L'autorització de la Bíblia popular vingué empenya de manera bel·ligerant pel sector eclesiàstic jansenista que, amb clar ajut regalista, entrà en la direcció de la Inquisició espanyola. Els jansenistes, que la defensaven com un dels principis de la seva bandera, no aconseguiren que l'esmentada autorització tingués la general acceptació del clergat. Això equivalgué que aquell ample sector eclesiàstic que estava enfront de les tendències d'aquella escola, en proclamar-

90. Lletre de 5-XI-1793, de la correspondència entre Amat-Armanyà, que es troba a l'antic Arxiu bisbe Torres Amat, a Sallent. Registre 5481.

91. G. DE VALLADARES, *Prontuari de la Doctrina Christiana per lo us dels noys emplets en las Fabricas*, Barcelona 1786: «Advertencia als Pares de familia». llarga introducció al Catecisme rubricada pel prelat.

se la Regla V mostrà la seva inconformitat amb una doble actitud: uns acceptaren, primer, el decret de l'inquisidor Bertran i, més tard, la Regla V de l'Índex, com un manament disciplinar, però es posaren reticents contra la conveniència, oportunitat i perill de lliurar directament, sense unes previsions de vigilància, la paraula de Déu al poble fidel; altres, pocs, aixecaren la seva veu proclamant una clara oposició pública⁹². És aquest un tema històric obert a una llarga exposició, amb les dades diverses d'aquesta polèmica escripturística. Concretarem solament més avall, dos testimonis escrits, claríssims documentals, sobre cadascuna d'aquestes actituds que prengué l'oposició.

Cal dir abans que en els pròlegs o notes introductòries de les traduccions bíbliques en castellà de l'època, sorprèn la vigoria d'expressió polèmica amb aportació de documentació tradicional (Sants Pares, Doctors i escriptors rellevants) amb què el punt de la necessitat popular de la Bíblia és explanat i defensat. No és una polèmica viva amb interlocutors, ni s'esmenten enemics del sector oposat, però es palpa l'existència d'un corrent d'oposició que aireja bàsicament com una imprudència religiosa el fet de posar a l'abast del poble la divina Paraula. En aquest aspecte podríem aportar molta documentació.

El primer testimoni, abans esmentat, que evoquem és un llibre important⁹³ que vol ésser conciliatori i que, justament, va dirigit a facilitar més el coneixement bíblic popular puix tracta sobre les «Antilogias o lugares de la Sagrada Escritura que parecen opuestos». L'autor expressà així el seu pensament: «Yo no repruebo que la Biblia se haya traducido a nuestra lengua vulgar; antes bien creo que esta traducción contribuirá al bien de la Religión y de la piedad... Sin embargo, me parece que no me está prohibido decir: que si la lección de la Santa Biblia en lengua vulgar puede ser muy útil a muchos, a otros tantos podrá ser muy perjudicial; mayormente a aquellos que sin estudios y disposiciones debidas, y sin dictamen de sus confesores y párrocos, se introducen a leerla y presumen entenderla sin maestro... Porque es innegable que en la Biblia hay algunos

92. R. PAR, *Papeles de Inquisición. Expediente sobre proposiciones defendidas en acto público en el Colegio-Seminario de Plasencia. Defiéndese las traducciones de la Biblia en lenguas vulgares y las sustentó el colegial D. José María Escobar*. n.º 177, Barcelona 1800, pàg. 55.

93. F. A. GARCIA PORRERO, *Antilogias o lugares...*, Madrid 1816, pàg. XXII.

lugares muy oscuros y difíciles, los cuales no se han hecho claros y fáciles porque esten en castellano.»

L'altre testimoni de clara oposició de la Bíblia popular a Catalunya són dues obres de tema escripturístic del dominic català Jaume Ponti. La primera és una traducció de la «Demostració de l'Evangel·li» de l'Ab. Du-Voisin, editada a Cervera⁹⁴ l'any 1827 després de trenta-set anys de l'autorització de la Regla V. El pare Ponti diu amb refús: «Encara que só enemich capital de la traducció de la Bíblia en llengua vulgar, perque entench que los heretges ab capa de devoció sempre han procurat axo per posarla en mans del poble ignorant, a fi de que cada hu la entenga e interpreti segons lo esperit privat, y se alsi en la Iglesia una confusió de llenguas, y vinguin en despreci la Sagrada Escritura y la Religió...». Cinc anys més tard, l'any 1832, Ponti escriu un llibre original, en dos volums⁹⁵, on trobem aquest text: «Alerta, pues, catolichs! No vulgueu llegir cap Bíblia, ni altre llibre, que no vage ab les aprobacions de la Iglesia y llicencias necessarias, altrament exposeu vostra Fe. Sobre la traducció de la Bíblia fins catholica en llengua vulgar esta prohibida per la Iglesia, de manera que ningú pot traduir-la sens expressa llicencia. La utilitat que generalment pot resultar de la sua lectura a una dona, y à qualsevol faltat de estudis, no es facil de veurer; però si que hi veitg grandissims perills». Sobre aquestes obres de tema bíblic, potser llavors les úniques publicades en català —no oblidem la traducció del P. Lluís Blosio—, cal subratllar aquests dos aspectes vius i contradictoris: les dues obres tenen una vigorosa inspiració militant i responen al bon zel de voler posar pastoralment el coneixement bíblic com a base de fe; destaquem que són escrites en

94. F. J. PONTI, *Demostració de l'Evangel·li del Ab. Du-Voisin, tradhuida al català, mes explicada, aumentada de moltes notes*. Vic² 1829, pàg. 78. La primera edició es féu a Cervera l'any 1827. Cal subratllar el poc interès a favor de l'expansionament bíblic que tingué la Universitat de Cervera, al llarg de la seva existència. Consta en la *Història de la Universidad de Cervera* de M. Rubio Borràs, Barcelona 1915, que entre les sis càtedres de Teologia Escolàstica, sols existia una d'Esclatúra amb l'«Aparato bíblico» del P. Lamy. En l'Informe (a. 1771) sobre el «Plan de Estudios» de Teologia es diu: «No considera necesario el establecimiento de la cátedra de Lengua Hebrea como obligatoria; en primer término por la dificultad de su estudio a los de mediano talento que son los más de los cursantes y por no ser preciso para comprobar los textos Hebreo y Latino de la Biblia Vulgata en atención a explicarla suficientemente todos los Expositores» (cfr. pàg. 336).

95. F. J. PONTI, *Iglesia de Christo des de Adam fins a nosaltres, dividida en las edats del mon*, Barcelona 1852, pàg. 62-63. La primera part comprèn l'Antic Testament; la segona, el Nou Testament.

català perquè el P. Ponti, amb proselitisme, preconitza la primacia de la nostra llengua entre els catalans i lamenta que el nostre poble «mas gusta de la cultura castellana que la catalana».

Lamentablement, l'edició d'escasíssims textos bíblics catalans de caràcter literari —excepte els Salms del canonge Sucona publicats inicialment a «La Veu de Montserrat» de Vic, com estudis escripturístics (a. 1881-1885)—, no apareixeran fins a la última dècada del segle XIX, ja en viva eclosió la Renaixença Catalana. Mentrestant, les edicions castellanques dels textos bíblics de Scio, Torres Amat i Reina-Valero, es multiplicaren en edicions i revisions. La manca de llibertat religiosa convertí la seva expansió en el país en una tràgica polèmica establerta en diversos nivells eclesiàstics i polítics. Al començ del segle XX, ja en la plenitud del renaixement de la llengua catalana, diversos benemèrits eclesiàstics oferiren els primers fragments bíblics catalans, amb la proclamació pública de la seva necessitat pastoral. En l'etapa 1921-1927, tres equips d'eclesiàstics culminaren l'edat d'or de la Bíblia catalana amb la publicació alhora de tres traduccions de tots els textos bíblics que, si bé oferiren característiques específiques diverses, revelaren una unitat de dedicació i perfeccionament científic al servei de la vida pastoral del poble català.

Joan BONET I BALTÀ
Villarroel 171, àtic, 2.^a
BARCELONA -11

Summary

The study commences with a retrospective view of the secular historic process of the prohibition of the Bible translated into to common language of the Catalan Regions, which was only authorised by the Spanish Inquisition in the year 1783. The prohibition had produced a great ignorance of the scriptures both amongst clergy and the faithful, as confirmed by testimony of the Catholic hierarchy of that period. Before the authorisation by the Inquisition, Jansenists and «illuminated» people had, throughout the XVIIIth century, completed extensive work, under different pastoral aspects, related to the need for a Bible in common language. After the first two translations into Castillian, that by Scio in 1791 and that by Torres Amat in 1822, there followed repeated revisions and new editions. Nevertheless, in the Catalan Regions at that time no translations were published in Catalan, a language spoken by three million catholics. The study discusses the background and motives, both religious and political, which prevented a Catalan Bible during the XVIIIth and XIXth centuries.